

Adam Czarnecki

Wyższa Szkoła Straży Granicznej

ORCID 0000-0001-7516-2264

„Wróg klasowy i podżegacz wojenny” – represje wobec osób uznanych za „kułaków” w dobie kolektywizacji wsi na Pomorzu Środkowym w latach 1948–1956

‘Class Enemy and Warmonger’: Repression Against People Considered ‘Kulaks’ during the Collectivization of the Countryside in Central Pomerania in 1948–1956

STRESZCZENIE: W 1948 r. władze komunistyczne w Polsce pod naciskiem ZSRS, wbrew wcześniejszym deklaracjom, zdecydowały się na wdrożenie kolektywizacji rolnictwa. Nowa polityka rolna budziła opór społeczny, który komuniści zamierzali przełamać, wykorzystując fiskalizm państwowy, aparat bezpieczeństwa i sądy. Największych oponentów planowanych przekształceń upatrywano w tzw. kułakach, czyli zamożnych gospodarzach czerpiących zyski z trudu pracowników najemnych. Ponieważ nie istniała legalna definicja „kułactwa”, pojęcie to można było uznaniowo rozszerzać na niemal wszystkie osoby sprzeciwiające się zmianom, czego skutkiem było ich deprecjonowanie i wypieranie z życia społeczno-gospodarczego wsi. Celem prezentowanego tekstu jest przedstawienie meandrów represji stosowanych wobec tej grupy społecznej w dobie kolektywizacji rolnictwa w latach 1948–1956 na przykładzie Pomorza Środkowego – regionu o specyficznym na tle kraju składzie narodowościowym (osadnicy z dawnych Kresów II RP, liczni przedstawiciele mniejszości ukraińskiej i niemieckiej).

SŁOWA KLUCZOWE: kolektywizacja rolnictwa, Pomorze Środkowe, polityka rolna, aparat bezpieczeństwa, represje

ABSTRACT: In 1948, under pressure from the USSR and contrary to earlier declarations, the Communist authorities in Poland decided to implement the collectivization of agriculture. The new agricultural policy was met with social resistance, which the Communists sought to suppress through state fiscalism, the security apparatus, and the courts. The greatest opponents of the planned transformations were identified as the so-called 'kulaks,' i.e. wealthy farmers profiting from the labor of hired workers. Since there was no legal definition of the term 'kulak,' it could be applied arbitrarily to almost anyone who opposed the changes, resulting in their marginalization and exclusion from the socio-economic life of the countryside. The aim of this study is to present the course and nature of the repression used against this social group during the collectivization of agriculture in 1948–1956, on the example of Central Pomerania — a region with a specific ethnic composition compared to the rest of the country (settlers from the former Eastern Borderlands of the Second Polish Republic and numerous representatives of the Ukrainian and German minorities).

KEYWORDS: collectivization of agriculture, Central Pomerania, agricultural policy, apparatus of repression, repression

W 1948 r. władze komunistyczne w Polsce pod naciskiem sowieckiego centrum decyzyjnego zdecydowały się na wdrożenie konceptu kolektywizacji rolnictwa. Przyczyn leżących u podstaw tych przeobrażeń w sektorze rolnym należałoby się doszukiwać nie we względach ekonomicznych, lecz w pobudkach ideologicznych. Rysowana przez Józefa Stalina wizja zaostrzającej się walki klas społecznych miała uzasadniać zawiązanie sojuszu pomiędzy chłopami a klasą robotniczą, wymiernym zaś efektem takiej retoryki było deprecjonowanie i eliminowanie z przestrzeni społeczno-gospodarczej wsi rolników najbardziej majątnych, dysponujących największym arealem ziemi i żywego inwentarza, określonych z czasem mianem „kułaka”. Towarzyszyć temu miało wspieranie rolników mało- i średniorolnych, żywiono bowiem nadzieję, że w niedalekiej przyszłości *gros* z nich podejmie decyzję o odejściu od gospodarowania indywidualnego na rzecz włączenia swych majątków w struktury gospodarstw zespołowych, czyli spółdzielni produkcyjnych. Plan kolektywizacji wsi w Polsce, jak wiadomo, nie zakończył się powodzeniem, przyczyn zaś tego stanu rzeczy należy upatrywać przede wszystkim w oporze społecznym przeciwko projektowanym przekształceniom. Do grona największych oponentów konceptu kolektywizacji rolnictwa powojenne władze komunistyczne w Polsce zaliczały właśnie tzw. kułaków.

Celem artykułu jest przedstawienie meandrów represji stosowanych wobec tej grupy społecznej w dobie kolektywizacji rolnictwa w latach 1948–1956 na przykładzie Pomorza Środkowego, rozumianego jako obszar terytorialny dawnego województwa koszalińskiego z 1950 r. Zagadnienie to nie doczekało się dotąd szerszego opracowania¹, toteż podjęcie badań w tym przedmiocie i zaprezentowanie ich efektów wydaje się uzasadnione. Tekst koncentruje się na wybranych, najbardziej charakterystycznych aspektach tych represji i stanowi przyczynek do szerszego opracowania tytułowego zagadnienia w przyszłości.

Kolektywizacja rolnictwa w Polsce oraz represje stosowane w tym okresie wobec oponentów tego konceptu były już tematem licznych opracowań. Na łamach periodyków wynikami swych badań dzielili się Henryk Słabek, Barbara Okoniewska i Janusz Kaliński². Do pierwszych monografii traktujących o tym zagadnieniu zaliczyć należy opracowanie autorstwa Adolfa Dobieszewskiego. Podjął się on próby opisu przyczyn, przebiegu i reperkusji omawianych przekształceń w sektorze rolnym³. Problematyka spółdzielczości produkcyjnej znalazła swoje odzwierciedlenie w publikacjach takich autorów, jak Stanisława Jarecka-Klimkowska, Kazimierz Robakowski czy Tadeusz Hunek⁴. O konsekwencjach powojennej polityki rolnej dla sytuacji ekonomicznej w Polsce traktowały publikacje Janusza Kalińskiego, Ireny Kostrowickiej i Zygmunta Kozłowskiego⁵. Postawy mieszkańców wsi wobec kolektywizacji były przedmiotem badań Dariusza Jarosza, Franciszka Gryciuka i Tomasza Skonieczne-

¹ W zasadzie jedyna publikacja traktująca o kolektywizacji w odniesieniu do Pomorza Środkowego to praca Kazimierza Kozłowskiego. Zob. K. Kozłowski, *Źródła do dziejów kolektywizacji rolnictwa w powiatach Drawsko i Białogard*, Szczecin 1992. Warto zwrócić także uwagę na artykuł Gerarda Czai, przedstawiający zawiłości kolektywizacji wsi w powiecie bytowskim. Zob. G. Czaja, *Kolektywizacja rolnictwa w powiecie bytowskim*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2010, z. 4.

² H. Słabek, *Niektóre właściwości ruchu spółdzielczości produkcyjnej (1949–1953)*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1981, nr 21; *idem*, *Powikłania polskiej kolektywizacji rolnictwa (1954–1956)*, „Dzieje Najnowsze” 1986, z. 1; B. Okoniewska, *Problem nowej polityki rolnej w Polsce w latach 1948–1956*, „Dzieje Najnowsze” 1984, nr 2; J. Kaliński, *Forsowna kolektywizacja rolnictwa (1948–1956)*, „Kwartalnik Historyczny” 1984, nr 1.

³ A. Dobieszewski, *Kolektywizacja wsi polskiej 1948–1956*, Warszawa 1993.

⁴ S. Jarecka-Klimkowska, *Z problemów spółdzielczości wiejskiej w Polsce w latach 1944–1957*, Warszawa 1977; K. Robakowski, *Społeczno-polityczne problemy rozwoju spółdzielczości produkcyjnej w Polsce w latach 1944–1956*, Poznań 1986; T. Hunek, *Spółdzielczość produkcyjna w rolnictwie polskim*, Warszawa 1965.

⁵ I. Kostrowicka, *Rozwój rolnictwa w latach 1947–1955* [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, Warszawa 1974; J. Kaliński, *Polityka gospodarcza Polski w latach 1948–1956*, Warszawa 1987; *idem*, *Forsowna kolektywizacja rolnictwa...*; Z. Kozłowski, *Obowiązkowe dostawy w planie sześćdziesięcioletnim. Próba szacunku świadczeń*, Warszawa 1960.

go⁶. Znanе są także wyniki badań nad kolektywizacją wsi w poszczególnych regionach Polski. Do upowszechnienia wiedzy na ten temat przyczyniły się prace Grzegorza Miernika, Marcina Markiewicza i Leszka Próchniaka⁷. Podejmując próbę zbadania kolektywizacji wsi Pomorza Środkowego, nie sposób nie odnieść się do publikacji Stanisława Łacha i Małgorzaty Machałek⁸. Na uwagę zasługuje także obszerna literatura poświęcona represjom wobec chłopów stosowanym przez aparat bezpieczeństwa oraz instytucje wymiaru sprawiedliwości⁹.

⁶ D. Jarosz, *Obraz chłopca w krajowej publicystyce czasopiśmienniczej 1944–1959*, Warszawa 1994; *idem*, „Fakty, które podajecie, są niedopuszczalne”. Supliki chłopskie z czasów kolektywizacji (1949–1955), „Regiony” 1992, nr 1; *idem*, Poglłoski jako wyraz świadomości potocznej chłopów w Polsce w latach 1949–1956, „Dzieje Najnowsze” 1993, nr 3. Dariusz Jarosz jest ponadto autorem monografii traktującej o całej gamie algorytmów postępowania władz komunistycznych wobec chłopów do 1956 r. Zob. *idem*, *Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948–1956 a chłopcy*, Warszawa 1998. Próbę zbadania tych relacji podjął także Marek Nadolski. Zob. M. Nadolski, *Komuniści wobec chłopów w Polsce 1941–1956. Mity i rzeczywistość*, Warszawa 1993. Zob. też T. Skonieczny, *Postawy chłopów wobec koncepcji i poczynań PPR (PZPR) w początkowej fazie kolektywizacji polskiego rolnictwa (1948–1949)*, Słupsk 2009; *idem*, *Zrzekanie się gospodarstw rolnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych w okresie intensywnej kolektywizacji (1948–1956)* [w:] *Demografia i społeczeństwo Ziemi Zachodnich i Północnych 1945–1995. Próba bilansu*, red. E. Frątczak, Z. Strzelecki, Warszawa 1996; *Opór chłopów przeciw kolektywizacji wsi polskiej 1948–1956*, red. F. Gryciuk, Siedlce 1997; F. Gryciuk, *Ekonomiczne formy oporu chłopów w latach 1944–1956*, „Roczniki Historyczne Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 1998, nr 12.

⁷ G. Miernik, *Opór chłopów wobec kolektywizacji w województwie kieleckim 1948–1956*, Kielce 1999; *idem*, *Chłopi wobec kolektywizacji wsi w województwie kieleckim 1948–1949*, „Studia Kieleckie” 1992, nr 2 (74); L. Próchniak, *Kolektywizacja rolnictwa w regionie łódzkim*, Łódź 2003; M. Markiewicz, *Kolektywizacja wsi w województwie białostockim 1948–1956*, Białystok 2010; *idem*, *Kolektywizacja wsi białostockiej w latach 1948–1956* [w:] *Polska północno-wschodnia w okresie stalinizmu. Spojrzenie z perspektywy półwiecza*, red. K. Sychowicz, E. Świętochowska-Bobowik, W.F. Wilczewski, Białystok–Warszawa 2009; *idem*, *Kolektywizacja rolnictwa w powiatach mazurskich województwa białostockiego w latach 1948–1956*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2005, nr 1. Warta odnotowania jest także monografia Przemysława Benkena, który meandry kolektywizacji przedstawił przez pryzmat jej realizacji w powiecie gryfickim. Zob. P. Benken, *Wypadki gryfickie 1951*, Szczecin 2014.

⁸ S. Łach, *Rolnictwo na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1949*, Słupsk 1985; *idem*, *Osadnictwo polskie na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski w badaniach naukowych i literaturze krajowej po 1945 r.* [w:] *Osadnictwo polskie na Pomorzu Zachodnim 1945–1950. Mity i rzeczywistość*, cz. 1, red. K. Kozłowski, Szczecin 2002; *idem*, *Osadnictwo na gospodarstwach indywidualnych Pomorza Zachodniego w latach 1945–1950*, „Rocznik Koszaliński” 1979, nr 15; *Osadnictwo wiejskie na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski w latach 1945–1950*, Słupsk 1984; *idem*, *Zasady osiedlania i nabywania przez osadników gospodarstw rolnych na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1948*, „Materiały i Studia do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1999, nr 17; *idem*, *Zasiedlenia Ziemi Odzyskanych w teorii i praktyce osiedleńczej*, „Słupskie Studia Historyczne” 1999, nr 3; M. Machałek, *Przemiany wsi zachodniopomorskiej w latach 1945–1956*, Szczecin 2012; *eadem*, *Polityka rolna państwa wobec Pomorza Zachodniego w latach 1945–1949 i jej konsekwencje* [w:] *Poznań, Szczecin, Wrocław. Trzy uniwersytety, trzy miasta, trzy regiony*, red. W. Łazuga, S. Paczos, Szczecin 2006.

⁹ *Represje wobec wsi i ruchu ludowego (1944–1956). Materiały z konferencji naukowej 5–6 grudnia 2002 r. w Rzeszowie*, t. 1, red. J. Gmitruk, Z. Nawrocki, Warszawa 2003; D. Jarosz, *Funkcjonowanie systemu represji wobec chłopów za niewykonanie obowiązkowych dostaw w Polsce w latach 1951–1955*, „Pamięć

Podstawę źródłową artykułu stanowią materiały archiwalne zgromadzone w centralnych i wojewódzkich archiwach państwowych. Spośród dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym w Koszalinie niezwykle cenne okazały się źródła odnalezione w aktach Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Koszalinie i Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie, a zwłaszcza sprawozdania Urzędu Spraw Wewnętrznych, które oddają skalę oraz wymiar represji administracyjnych i karnych stosowanych wobec gospodarzy.

Z racji tego, że województwo koszalińskie powstało w wyniku wydzielenia pewnych powiatów, które pierwotnie znajdowały się pod jurysdykcją administracyjną województwa szczecińskiego, kwerenda objęła również zespoły Archiwum Państwowego w Szczecinie. Analizie poddano zbiory dokumentów komitetów powiatowych PPR, w których odnaleziono najwięcej sprawozdań traktujących o postawach ludności wiejskiej w okresie poprzedzającym kolektywizację oraz w jej początkach. Wartościowym znaleziskiem okazały się materiały wytworzone przez Sekretariat oraz Wydział Rolny Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Szczecinie. Cenną bazę źródłową stanowią także archiwalia zgromadzone w Archiwum Akt Nowych w Warszawie w zespołach Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej, Komitetu Centralnego PZPR oraz Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, a także poszczególnych jego departamentów. Analiza tej dokumentacji pozwoliła na dokonanie krytyki i weryfikacji danych zgromadzonych w poszczególnych zespołach archiwów terenowych. Niezwykle interesującym źródłem okazały się materiały znajdujące się w zasobach Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie oraz jego szczecińskiego oddziału. Cenne wydają się akty normatywne wydawane przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, rejestry spraw i dochodzeń prowadzonych przez posterunki milicji w poszczególnych powiatach województwa koszalińskiego i sprawozdania Wydziału IV Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. Ich analiza pozwoliła poznać skalę represji zastosowanych przez wymiar sprawiedliwości i aparat bezpieczeństwa wobec opo-

i Sprawiedliwość” 1998, t. 40; *idem*, *Funkcjonowanie stalinowskiego systemu represji wobec chłopów w latach 1950–1956* [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2000; B. Fengler, *Fałszywe oskarżenia chłopów w ramach procesu socjalizacji wsi polskiej w latach 1945–1956* [w:] *ibidem*; P. Majer, *Aparat bezpieczeństwa w konfrontacji z chłopami w 1953 roku – w świetle własnych dokumentów*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2000, nr 16; A. Kura, *Stanowisko aparatu bezpieczeństwa i wymiaru sprawiedliwości wobec kolektywizacji wsi w świetle dokumentów*, „Studia Historyczne” 1999, z. 3 (166); *idem*, *Aparat bezpieczeństwa i wymiar sprawiedliwości wobec kolektywizacji wsi polskiej 1948–1956*, Warszawa 2006.

nentów polityki kolektywizacji rolnictwa, a także metody ich oporu. W tekście wykorzystano zarówno wskazane źródła archiwalne, jak i informacje zawarte w dokumentach przywoływanych już i analizowanych przez autora w jego wcześniejszych opracowaniach naukowych poświęconych tej tematyce¹⁰.

Jako cezury dla prezentowanego zagadnienia przyjęto lata 1948 i 1956, co jest zgodne z powszechnie przyjętą periodyzacją dziejów kolektywizacji w historiografii polskiej. Rok 1948 to data oficjalnej decyzji władzy powojennej Polski o obraniu kursu na kolektywizację rolnictwa. Rok 1956 to czas zmian na jej najwyższych szczeblach, co w konsekwencji zapoczątkowało również proces rozpadu spółdzielni produkcyjnych i odejście od tworzenia wspólnych gospodarstw. Badany obszar obejmuje ziemie utworzonego w 1950 r. województwa koszalińskiego, określane w tekście jako Pomorze Środkowe, czyli tereny powiatów koszalińskiego, kołobrzeskiego, bytowskiego, białogardzkiego, sławieńskiego, słupskiego, miastckiego, drawskiego, wałeckiego, człuchowskiego i złotowskiego, a od 1 października 1954 r. również świdwińskiego¹¹.

Powojenne realia w Polsce początkowo nie zapowiadały niebezpiecznych dla chłopów przekształceń w sektorze rolnym. Wiele wskazywało wręcz na to, że do części z nich los się wreszcie uśmiechnie i pozwoli ziszczyć marzenia o własnej ziemi. Taką wizję kreowała również pretendująca do objęcia rządów w kraju Polska Partia Robotnicza. Wyeliminowanie opozycji politycznej i duże prawdopodobieństwo sięgnięcia po władzę przez komunistów zdawały się tę perspektywę jedynie przybliżać¹². Program głoszony przez PPR był w stanie przyciągnąć na terenach wiejskich znaczny elektorat. Szczególnie atrakcyjnie mógł on wybrzmiewać w uszach gospodarzy małych oraz robotników rolnych.

¹⁰ Zob. A. Czarnecki, *Działania organów wymiaru sprawiedliwości wobec chłopów w okresie kolektywizacji wsi na Pomorzu Środkowym w latach 1948–1956* [w:] *Zbrodnie sądowe w latach 1944–1989. Konformizm czy relatywizm moralny środowisk prawniczych*, red. M. Grosicka, D. Palacz, Kielce–Warszawa 2020, s. 211–229; *idem*, *Metody łamania przez aparat bezpieczeństwa oporu chłopów wobec kolektywizacji na Pomorzu Środkowym w latach 1948–1956* [w:] *Piony śledcze aparatu bezpieczeństwa publicznego 1944–1990*, red. M. Dźwigał, P. Skubisz, Szczecin–Warszawa 2017, s. 451–462; *idem*, *Postawy chłopów Pomorza Środkowego w początkowej fazie polityki kolektywizacji wsi* [w:] *Oblicza utopii, obłudy i zakłamania*, red. W. Łysiak, Poznań 2013, s. 83–90; *idem*, *Przystosowanie czy opór? Postawy społeczności mniejszości narodowych Pomorza Środkowego wobec polityki kolektywizacji w latach 1948–1956* [w:] *My z Pomorza. Transformacje lokalnych i regionalnych tożsamości pomorskich. Materiały z XV Konferencji Kaszubsko-Pomorskiej*, red. A. W. Brzezińska, A. Drożdż, M. Filip, Słupsk–Gdańsk 2024, s. 76–94.

¹¹ DzU 1950, nr 28, poz. 255; DzU 1954, nr 49, poz. 238.

¹² Do chwili rozstrzygnięcia wyborów do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. jedyną opozycją polityczną wobec PPR stanowiło PSL pod przywództwem Stanisława Mikołajczyka. Zob. A. Friszke, *Opozycja polityczna w PRL 1945–1980*, Londyn 1994, s. 23–36.

Kapitał polityczny w środowisku chłopskim komuniści zaczęli budować jeszcze w trakcie II wojny światowej. Świadczy o tym marcowa deklaracja z 1943 r., w której zapowiadano m.in. parcelację ziemi pomiędzy przedstawicieli tej grupy społecznej. Obietnica zwrócenia ziemi chłopom, którzy zostali wywłaszczeni przez okupanta, również zjednywała komunistom zwolenników na wsi¹³, a plany te zdawał się potwierdzać szczegółowy program reform rolnych ogłoszony w listopadzie tego samego roku¹⁴. Namacalnym dowodem tego, że przekazanie ziemi we władanie inicjatywie prywatnej będzie stałym elementem polityki rolnej w powojennej Polsce, była rozpoczęta niebawem reforma¹⁵.

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy w rolnictwie traktował o rozwoju sektora rolnego opartym na gospodarstwach będących indywidualną własnością chłopów¹⁶. Zainicjowane nad Wisłą zmiany stanowiły wówczas pewne *novum* w regionie, Polska zaś była pierwszym krajem, w którym przystąpiono do ich wdrożenia (choć po zakończeniu II wojny światowej reformy rolne przeprowadzono we wszystkich państwach tzw. demokracji ludowej)¹⁷. Nic wówczas nie wska-

¹³ Por. R. Jastrzębski, *Reforma rolna po drugiej wojnie światowej. Ustawodawstwo państwa polskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2018, t. 70, z. 1, s. 121. Powody do niepokojów mogli mieć jedynie gospodarze najbardziej majątni, deklaracja KC PPR zapowiadała bowiem wywłaszczenie po wojnie gospodarstw o wielkości powyżej 50 ha, które miało się odbyć bez odszkodowania dla ich właścicieli. Zob. „O co walczyliśmy?” *Deklaracja programowa Polskiej Partii Robotniczej* [w:] *Polska Partia Robotnicza. Dokumenty programowe 1942–1948*, oprac. M. Malinowski et al., Warszawa 1984, s. 148–174; A. Jezierski, B. Petz, *Historia gospodarcza Polski Ludowej 1944–1975*, Warszawa 1982, s. 28.

¹⁴ Por. „O co walczyliśmy” – *deklaracja programowa PPR (listopad 1943 r.)* [w:] *Kształtowanie się podstaw programowych PPR w latach 1942–1945. Wybór materiałów i dokumentów*, oprac. W. Góra et al., Warszawa 1958, s. 148.

¹⁵ J. Basta, *Od reformy rolnej do kolektywizacji. Problemy społeczno-gospodarcze wsi polskiej (1944–1956)* [w:] *Chłopi, naród, kultura*, t. 5: *Chłopi a państwo*, red. W. Bonusiak, Rzeszów 1998, s. 113.

¹⁶ Zob. *Gospodarka Polski Ludowej. Wybór dokumentów*, cz. 1: 1944–1956, oprac. J. Kaliński, I. Kostrowicka, Z. Landau, Warszawa 1973, s. 20–21.

¹⁷ R. Jastrzębski, *Reforma rolna...*, s. 123. Po wojnie reformy rolne przeprowadzono również w Albanii, Bułgarii, Czechosłowacji, Jugosławii, NRD, Rumunii i na Węgrzech. Szerzej o aspektach przekształceń w zakresie polityki rolnej tych państw zob. *Reformy agrarne w socjalistycznych państwach Europy (1944–1948). Zbiór dokumentów i materiałów*, red. W. Góra, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987; W. Góra, *Niektóre problemy przeobrażeń agrarnych w Polsce i Bułgarii w latach 1944–1948 (I) (Studium porównawcze)*, „Wiś Współczesna” 1969, nr 10. Wątpliwości budzi kwestia zgodności tych zmian z literą prawa, a przede wszystkim z obowiązującą wówczas ustawą zasadniczą. Z racji tego, że pierwsze powojenne ustawodawstwo konstytucyjne weszło w życie dopiero w 1947 r., formalnie reforma powinna była zostać przeprowadzona w zgodzie z przepisami konstytucji kwietniowej z 1935 r. Stanowiła ona, że pozbawianie własności może nastąpić wyłącznie z przeznaczeniem na cele publiczne, procesowi temu winno towarzyszyć odszkodowanie. Zob. R. Sobiecki, *Reforma rolna – czy była przełomowa?*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2018, nr 3, s. 6; R. Jastrzębski, *Reforma rolna...*, s. 124.

zywało, że w niedalekiej przyszłości ośrodki decyzyjne PPR wycofają się ze składanych deklaracji, a jakiegokolwiek pogłoski o kolektywizacji rolnictwa były dementowane przez czołowych działaczy tej partii. Stanowcze zapewnienia w tym względzie można było usłyszeć m.in. z ust Edwarda Ochaba, Hilarego Minca i Romana Zambrowskiego¹⁸. I chociaż w wewnętrznych debatach komunistów rozważano scenariusz oparcia rolnictwa na gospodarstwach zespołowych, to w publicznych wypowiedziach zdecydowanie się od takich pomysłów odżegnywano. Jeszcze wiosną 1945 r. o gwarancjach niewprowadzania takich zmian wypowiadał się na spotkaniu z polską delegacją sam Józef Stalin¹⁹, który rok później nadal podtrzymywał swoją opinię²⁰. Z czołowych przedstawicieli PPR autentycznie negatywnie nastawiony do kolektywizacji rolnictwa na ówczesnym etapie jego rozwoju zdawał się pozostawać Władysław Gomułka²¹. Zadeklarował to zresztą podczas jednego ze swych publicznych wystąpień w listopadzie 1946 r., gdy stwierdził, że byłoby to działanie niewłaściwe²².

W 1948 r. nastąpiła radykalna zmiana w przyjętej koncepcji polityki agrarnej. Objęła ona nie tylko Polskę, lecz wszystkie państwa satelickie ZSRS. Była pokłosiem posiedzenia Kominformu 20 czerwca 1948 r., podczas którego uchwalono rezolucję o wszczęciu realizacji polityki kolektywizacji rolnictwa we wszystkich państwach tzw. demokracji ludowej²³. Implementacja tej decyzji

Pierwsza powojenna konstytucja została przyjęta przez Sejm Ustawodawczy 19 II 1947 r. i funkcjonowała jako tzw. mała konstytucja. Zob. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2019, s. 27; T. Maciejewski, *Historia ustroju Polski*, Koszalin 1998, s. 195.

¹⁸ Por. B. Kaliński, *Przetargić grzbiet kułakowi... Terenowy aparat PZPR wobec kolektywizacji rolnictwa*, „Przegląd Powszechny” 2000, nr 6 (946), s. 304. Zob. E. Ochab, *Wies polska na nowych drogach. Referat wygłoszony na I Zjeździe PPR*, Warszawa 1946, s. 31; F. Gryciuk, *Kolektywizacja wsi polskiej [w:] Represje wobec wsi i ruchu ludowego*, t. 1: 1944–1956, red. J. Gmitruk, Z. Nawrocki, Warszawa 2003, s. 146.

¹⁹ D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych...*, s. 15–16. Część powojennych komunistów mimo wszystko stała na stanowisku, że indywidualna gospodarka rolna stanowi jedynie etap przejściowy do gospodarowania zespołowego.

²⁰ A. Kura, *Stanowisko aparatu bezpieczeństwa i wymiaru sprawiedliwości...*, s. 419.

²¹ T. Skonieczny, *Postawy chłopów wobec koncepcji...*, s. 16. Por. M. Nadolski, *O perspektywach indywidualnego gospodarstwa chłopskiego w Polsce w latach 1944–1948*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1985, nr 25, s. 154–156. Odwołanie Gomułki ze stanowiska sekretarza generalnego PPR ludność wiejska, także na wsiach Pomorza Środkowego, tłumaczyła jego sprzeciwem wobec kolektywizacji. Takie postrzeganie sprawiło, że był on pozytywnie oceniany przez mieszkańców wsi. Zob. Archiwum Państwowe w Szczecinie (dalej AP Sz), Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej (dalej KW PPR) w Szczecinie, Wydział Propagandy, 1/VII/7, Sprawozdania Wydziału 1948–1949 r., k. 135–136.

²² W. Gomułka, *W walce o demokrację ludową*, t. 2, Warszawa 1947, s. 162; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Szczecinie (dalej AIPN Sz), 008/34, t. 4, Sprawozdanie miesięczne szefa WUBP w Szczecinie za okres 1–30 XI 1949 r., 5 XII 1949 r., k. 215.

²³ D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych...*, s. 17.

do polskich realiów została zainicjowana na lipcowym i sierpniowo-wrzesniowym plenach Komitetu Centralnego PPR²⁴. Podstawy projektowanych zmian w strategii rolnej przedstawiono na posiedzeniu plenarnym KC PPR 3 września 1948 r.²⁵ Wytyczne zaprezentowane wówczas przez ministra przemysłu i handlu Hilarego Minca, czołowego propagatora kolektywizacji wsi, można było potraktować jako zapowiedź rozpoczęcia przez ówczesną władzę walki z „kułactwem”.

Wypowiedziana walka obejmowała wachlarz działań wymierzonych w tę grupę społeczną – od inicjatyw ideowo-propagandowych po restrykcyjną politykę fiskalną, represje administracyjne i terror aparatu bezpieczeństwa. O ile agresor w tej wojnie miał w pełni zinstytucjonalizowaną formę, jaką była powojenna władza partyjno-państwowa, o tyle obiekt jego działań pozostawał niezdefiniowany²⁶. Mianem „kułaka” władze określały bogacza wiejskiego czerpiącego korzyści z wyzysku innych chłopów. Z czasem wyznacznikiem „kułactwa” stała się wielkość gospodarstwa i do tej grupy był zaliczany każdy rolnik posiadający powyżej 15 ha gruntu. Ponieważ jednak legalna definicja tego pojęcia nie istniała, w niektórych regionach kraju za „kułaka” mógł uchodzić również gospodarz dysponujący znacznie mniejszym arealem²⁷.

²⁴ A. Czarnecki, *Przystosowanie czy opór...*, s. 76.

²⁵ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Polska Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie (dalej KC PPR), 295/VII/248, Bieżące zadania Partii w zakresie polityki gospodarczej i społecznej na wsi, k. 231–232.

²⁶ Por. D. Jarosz, *Konflikty chłopów z władzą w okresie „planowego skupu zboża”*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 1995, t. 1, s. 182.

²⁷ W przypadku chłopów gospodarujących w południowej i wschodniej części kraju wielkość arealu określano na 8–10 ha. Zob. T. Bereza, *Metody „Gryfickie”*, „Tygodnik Powszechny” 2011, nr 34, s. 24. Brak definicji legalnej pojęcia „kułak” był prawdopodobnie świadomym działaniem władz komunistycznych, które do tego kręgu z czasem zaczęły zaliczać przeciwników kolektywizacji wsi oraz oponentów politycznych. Zob. K. Trembicka, *Walka z wrogiem – cecha konstytutywna komunistycznej myśli politycznej*, „Humanities and Social Sciences” 2014, t. 19, s. 174; M. Hinc, *Kułak – synonim zła. Polityka „klasowania wsi” w prasie pomorskiej w okresie kolektywizacji*, „Acta Cassubiana” 2011, t. 13, s. 183. Poszczególni działacze komunistyczni również różnili się w kwestii percepcji „kułaka”, Hilary Minc np. definiował go jako bogatego gospodarza dysponującego przynajmniej 15 ha ziemi i zatrudniającego pracowników najemnych. Zob. B. Polak, *Cena wygranej. O problemie wsi PRL z Tomaszem Berezą, Leszkiem Próchniakiem, Ryszardem Śmietanką-Kruszelnickim rozmawia Barbara Polak*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 1, s. 14–15. Sam Bolesław Bierut w 1951 r. mówił o „kułaku” jako o kimś trudnym do określenia. Zob. A. Kura, *Aparat bezpieczeństwa...*, s. 100–101. W Wielkopolsce posługiwano się ponadto pojęciem „średniaka podkułaczanego”, którego czasem też było stać na zatrudnianie pracowników najemnych. Zob. S. Jankowiak, *Wielkopolski kułak wrogiem socjalistycznego państwa*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 1, s. 30.

Jak już zostało powiedziane, za początek otwartej walki z „kułactwem” można uznać datę 3 września 1948 r.²⁸ Tego dnia w swym wystąpieniu na posiedzeniu plenarnym KC PPR Hilary Minc dokładnie określił kierunek, sposób wprowadzenia oraz przyczyny projektowanych przekształceń w polityce rolnej. Wskazał głównych przeciwników planowanych reform – byli to przede wszystkim chłopci najbogatsi, czyli „wiejscy kapitaliści” żyjący z wyzysku gospodarzy mało- i średniorolnych. Kierownictwo PPR – ze względu na ideologiczny charakter partii – zdecydowało się na podjęcie walki z tym procederem. Na pierwszy plan wysunięto konieczność ograniczenia wzrostu kapitalistów jako klasy społecznej. Środkiem prowadzącym do tego miała być kolektywizacja wsi, której wymiernym celem było wyparcie „kułaka” z życia społeczno-gospodarczego²⁹.

Minc wskazał również narzędzia ekonomiczne, którymi należało się posłużyć w celu ograniczenia prywatnej inicjatywy w rolnictwie. Jednym z nich miała być polityka fiskalna, szczególnie rygorystyczna wobec najzamożniejszych chłopów. Analogicznie miała wyglądać polityka kredytowania – formy finansowego wspomagania gospodarki rolnej powinny być uwzględniać głównie ubogie i średnie chłopstwo oraz spółdzielnie produkcyjne. Uzupełnieniem systemu wypierania „kułaków” było stworzenie dla biednej i średniej warstwy gospodarzy rolnych dogodnych warunków do korzystania z nowoczesnego parku maszynowego. Kontrolą i regulacją tego procesu miał się zajmować terenowy aparat partyjno-państwowy, który powinien był zadbać, aby usługi świadczone przez działające przy gminnych spółdzielniach ośrodki maszy-

²⁸ Pewnego rodzaju badaniem gruntu i postaw społeczności wiejskich wobec koncepcji tworzenia spółdzielni produkcyjnych było zainicjowane jeszcze w 1947 r. tworzenie wzorcowych wsi samopomocowych. Wiele informacji o tym, co chłopci sądzą o gospodarstwach zespołowych, można było zaczerpnąć także z doświadczeń funkcjonowania spółdzielni parcelacyjno-osadniczych. R. Turkowski, *Chłopi wobec kolektywizacji wsi (1944–1957)* [w:] *Opór chłopów przeciw kolektywizacji wsi polskiej...*, s. 43–44; A. Dobieszewski, *Kolektywizacja wsi polskiej...*, s. 45. Być może argumentem za tworzeniem gospodarstw kolektywnych, pozwalającym przypuszczać, że zakończy się ono powodzeniem, było to, że idea spółdzielczości na ziemiach polskich miała długą tradycję, sięgającą lat sześćdziesiątych XIX w., kiedy to funkcjonowały spółdzielnie o charakterze oszczędnościowo-pożyczkowym. Pierwszą inicjatywą tego typu była Kasa Stefczyka. Zob. J. Basta, *Od reformy rolnej...*, s. 109. W okresie II RP popularnością cieszyły się także spółdzielnie rolnicze (ogrodniczo-pszczelarskie, jajczarskie, mleczarskie, rolno-spożywcze). Zob. W. Rusiński, *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, cz. 1: 1918–1939, Warszawa 1981, s. 133–135.

²⁹ AAN, KC PPR, 295/VII/248, Bieżące zadania partii w zakresie polityki gospodarczej i społecznej na wsi, k. 231–232, 234–242. Realizować to planowano zgodnie z leninowską formułą, która głosiła: „Oprzyj się na biedocie, umacniaj sojusz ze średniakiem i nie przerywaj walki z kułakiem” (cyt. za: M. Nadolski, *Komuniści wobec chłopów...*, s. 207). Zob. A. Dobieszewski, *Kolektywizacja wsi polskiej...*, s. 66.

nowe uwzględniały charakter klasowy potencjalnych świadczeniobiorców³⁰. Zdaniem Minca obawy, że aparat ten nie będzie zdolny do obiektywnego rozstrzygania powstałych sporów, były uzasadnione w odniesieniu do tych miejscowości, gdzie struktura zatrudnienia była niewłaściwa i przeważały osoby klasowo niepożądane. W związku z tym minister postulował dokonanie weryfikacji administracyjnego aparatu państwowego na wsi. Sugerowana czystka miała na celu wykluczenie z niego wiejskich bogaczy oraz osób im sprzyjających³¹.

Komitety założycielskie pierwszych spółdzielni produkcyjnych na Pomorzu Środkowym powstały wiosną 1949 r. na terenach wchodzących wówczas jeszcze w skład województwa szczecińskiego. Po siedmiu latach w całym województwie koszalińskim istniało już 613 takich gospodarstw zespołowych³². Ten obszar również stał się teatrem walki władz komunistycznych z „kułakiem”.

Choć pogłoski o kolektywizacji rolnictwa w środowisku wiejskim pojawiały się już wcześniej, oficjalne wiadomości o nowym koncepcie w polityce agrarnej państwa wywołały niemałe zaskoczenie³³, strach, a niekiedy wręcz panikę. Nie bez wpływu na takie postawy pozostawały własne wyobrażenia chłopów o gospodarstwach kolektywnych, które często utożsamiano z kołchozami. Takie nastroje panowały w całym kraju, w tym na Pomorzu Środkowym³⁴. Ponurą wizję przyszłych spółdzielni produkcyjnych w przekazach ustnych kreśliła ludność przesiedlona na te tereny z Kresów Wschodnich

³⁰ AAN, KC PPR, 295/VII/248, Bieżące zadania partii w zakresie polityki gospodarczej i społecznej na wsi, k. 237–242. Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych określało stan liczebny takich ośrodków maszynowych w sierpniu 1948 r. na 1140, miały one do dyspozycji 1084 traktory. Zgodnie z zapowiedziami w roku kolejnym ich liczba miała wzrosnąć o 800 sztuk, co byłoby równoznaczne ze wzrostem inwestycji na zakup maszyn rolniczych. Podstawą mechanizacji w spółdzielniach produkcyjnych miały się stać państwowe ośrodki maszynowe (POM). D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych...*, s. 266.

³¹ AAN, KC PPR, 295/VII/248, Bieżące zadania partii w zakresie polityki gospodarczej i społecznej na wsi, k. 249.

³² Przez pojęcie Pomorze Środkowe należy rozumieć obszar mieszczący się w granicach województwa koszalińskiego, utworzonego w lipcu 1950 r. Wówczas w skład tej jednostki administracyjnej wchodziły powiaty białogardzki, bytowski, człuchowski, drawski, kołobrzeski, koszaliński, miasteczki, sławieński, słupski, szczecinecki, wałecki i złotowski (DzU 1950, nr 28, poz. 255). W 1954 r. z części powiatów białogardzkiego i kołobrzeskiego wydzielono powiat świdwiński, który również został włączony do województwa koszalińskiego (DzU 1954, nr 49, poz. 238). A. Czarnecki, *Metody łamania...*, s. 451. Pomorze Środkowe stanowiło teren, gdzie przyrost spółdzielni produkcyjnych na tle innych regionów kraju następował najszybciej. Archiwum Państwowe w Koszalinie (dalej AP Ko), Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej KW PZPR) w Koszalinie, Plenum KW PZPR, 93, Protokół nr 6 plenarnego posiedzenia KW PZPR w Koszalinie z dnia 7 X 1956 r., k. 128–131.

³³ A. Czarnecki, *Postawy chłopów Pomorza Środkowego...*, s. 83–84.

³⁴ Por. *idem*, *Działania organów...*, s. 212–213.

II Rzeczypospolitej³⁵. Największe jej skupiska zamieszkiwały obszary powiatów białogardzkiego, słupskiego i wałeckiego³⁶. Istotnym czynnikiem wpływającym na postrzeganie przez chłopów gospodarstw zespołowych były też opinie licznej na Pomorzu Środkowym ludności ukraińskiej, w której uszach hasło kolektywizacji brzmiało wyjątkowo złowrogo³⁷.

³⁵ *Idem, Postawy chłopów Pomorza Środkowego...*, s. 83. Pogłoski i plotki, jakie były w związku z tym rozpowszechniane, niekiedy graniczyły z absurdem. W powiecie białogardzkim, w gminach Lekowo, Łęczno i Pomianowo, chłopci wzięli np. przyszłe spółdzielnie produkcyjne z planami odebrania im przez władze potomstwa. Dokonywany spis dzieci na potrzeby organizowanych kolonii wakacyjnych miał według nich stanowić właśnie element przygotowań do ich wywiezienia do Belgii. W gromadzie Byšina jeden z chłopów przekonywał lokalną społeczność, że wstąpienie do spółdzielni będzie oznaczać głód i ogólną nędzę jej członków, a zapisywanie się do niej będzie się odbywać pod przymusem. Podobne głosy można było usłyszeć od gospodarzy w gromadzie Jastrzębniki. Przepowiadano, że do pracy w takich gospodarstwach będą zmuszane również kobiety i dzieci (AP Sz, Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej (dalej KP PPR) w Białogardzie, Wydział Organizacyjny (dalej WO), 1/VI/11, Sprawozdanie opisowe KP PPR w Białogardzie za sierpień 1948 r., k. 187). W Jastrzębnikach znaczną część mieszkańców gromady stanowili zdemobilizowani żołnierze pochodzący ze wschodniej części kraju (AIPN Sz, 00103/27, Meldunek specjalny do naczelnika Wydziału IV WUBP w Szczecinie, 31 III 1949 r., k. 57). W powiecie koszalińskim lokalni gospodarze przekonywali, że kolektywizacja nie jest niczym dobrym. Swoje opinie opierali na porównaniu sytuacji materialnej ludności sowieckiej przed okresem polityki kolektywizacji wsi w ZSRS i po jej wdrożeniu, kiedy to tamtejsza ludność miała chodzić „bez butów i głodna” (AP Sz, KP PPR w Koszalinie, WO, 1/VI/53, Sprawozdanie opisowe KP PPR w Koszalinie za sierpień 1948 r., k. 213). Opinie takie brzmiały wiarygodnie, gdy wygłaszały je osoby, które życie w ZSRS znały z autopsji. Należał do nich np. jeden z rolników w gromadzie Daszewo w powiecie kołobrzeskim, który – zesłany w 1940 r. na Syberię – miał okazję przyjrzeć się kołchozom z bliska (AIPN Sz, 00103/27, Meldunek specjalny dotyczący spółdzielni produkcyjnej do naczelnika Wydziału IV WUBP w Szczecinie, 17 II 1949 r., k. 58). Nie brakowało także wizji przyszłych spółdzielni jako miejsc, gdzie nie tylko gospodarstwo, lecz także kotły z jedzeniem oraz żony członków zrzeszenia będą wspólne. Zob. D. Jarosz, M. Pasztor, *W krzywym zwierciadle. Polityka władz komunistycznych w Polsce w świetle plotek i pogłosek z lat 1949–1956*, Warszawa 1995, s. 31.

³⁶ T. Gasztold, *Przesiedleńcy z Kresów Północno-Wschodnich. Drugiej Rzeczypospolitej na Pomorzu w latach 1945–1948* [w:] *Pomorze – trudna Ojczyzna? Kształtowanie się nowej tożsamości 1945–1995*, red. A. Sakson, Poznań 1996, s. 324.

³⁷ W wyniku akcji „Wisła” do połowy sierpnia 1947 r. do województwa szczecińskiego trafiło 48 465 Ukraińców. Kiedy w lipcu 1950 r. tworzone województwo koszalińskie, największe ich skupiska były w powiatach człuchowskim, koszalińskim, słupskim, sławieńskim, kołobrzeskim i wałeckim (A. Ślabig, *Inwigilacja ludności ukraińskiej na Pomorzu Zachodnim w latach 1947–1989 w świetle dokumentów organów bezpieczeństwa* [w:] *Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców. Studia nad zagadnieniem*, red. J. Syrnyk, Warszawa 2009, s. 180–182). Większość Ukraińców w powojennej Polsce została osiedlona na terenach wiejskich, 80 proc. – w gospodarstwach indywidualnych (R. Drozd, *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989*, Warszawa 2001, s. 83; *idem, Sąsiedzi. Polacy i Ukraińcy w Polsce po akcji „Wisła”* [w:] *Polacy i Ukraińcy. Historia, która łączy i dzieli*, red. J. Karbarz-Wilińska, M. Nowak, T. Sucharski, Słupsk–Gdańsk 2015, s. 29). Ludności ukraińskiej kolektywizacja miała prawo kojarzyć się z Wielkim Głodem (C. Rajca, *Kolektywizacja wsi na Ukrainie* [w:] *Opór chłopów przeciw kolektywizacji wsi polskiej...*, s. 127). Tragiczne konsekwencje kolektywizacji wsi w Ukraińskiej SRS, rozpoczętej w 1929 r., były znane światowej opinii publicznej, w latach trzydziestych informowała o nich także prasa polska (R. Kuśnier, *Ukraina w latach kolektywizacji i Wielkiego Głodu (1929–1932)*, Toruń 2005, s. 203–214; R. Wysocki, *Odgłosy*

Do arsenału broni wykorzystywanej przez instancje partyjno-państwowe w walce z „kułactwem” należał fiskalizm państwa, którą to politykę stosowano także w województwie koszalińskim. Obciążenia finansowe gospodarzy rosły wraz z forsowaniem planów kolektywizacji wsi zdawały się skutecznym środkiem. Zaliczyć do nich należy podatek gruntowy, który znacznie się zwiększył w wyniku dokonanej na przełomie 1949 i 1950 r. klasyfikacji gruntów³⁸ – w okresie między 1950 a 1953 r. jego progres w skali kraju wyniósł 200 proc.³⁹ W województwie koszalińskim tylko w samym 1952 r. wysokość podatku gruntowego na jednego płatnika w gospodarstwach indywidualnych wynosiła 1779,4 zł⁴⁰. Za niedopełnienie obowiązku podatkowego groziły sankcje karno-administracyjne, w przypadku pojawienia się zaległości władze same egzekwowały należność. Jeżeli podatnik nie mógł wywiązać się ze swej powinności w formie pieniężnej, dokonywano zajęcia, zwózki lub licytacji mienia. Egzekucje te były regulowane przez przepisy prawa, jednak poza nimi w praktyce stosowano także wytyczne centralnego aparatu partyjnego⁴¹.

Fiskalizm państwa był wprawdzie uciążliwy dla wszystkich gospodarzy indywidualnych, bez względu na stopień zamożności czy posiadany areal ziemi, jednak w zakresie prowadzonej egzekucji podatkowej największą bezwzględność władze komunistyczne wykazywały właśnie wobec „kułaków”. Świadczy o tym instrukcja wysłana w listopadzie 1949 r. do kierowników wydziałów rolnych komitetów wojewódzkich instancji partyjnych, która była pokłosiem uchwały Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów podjętej 10 października 1949 r. i miała stanowić wytyczne dla zarządów gmin. Nakazywała ona konieczność przeprowadzenia egzekucji i zajęć środków trwałych majątku w pierwszej kolejności u chłopów najbogatszych w danej gromadzie, co do których istniało prawdopodobieństwo, że ich uchylanie się od opłat obowiązkowych jest złośliwe i nosi znamiona umyślnego oporu⁴².

Wielkiego Głodu na Ukrainie w prasie polskiej w latach 1932–1933 [w:] *Hołodomor. Polska. Polskie ofiary 1932–1933*, red. M. Dworczyk, R. Kuśnierz, Warszawa 2019, s. 111–127).

³⁸ A. Dobieszewski, *Kolektywizacja wsi polskiej...*, s. 78. Klasyfikacja gruntów doprowadziła do sztucznego zawyżenia ich klas, co automatycznie spowodowało wzrost obciążeń podatkowych chłopów (A. Pomorska, *Elementy stymulujące w konstrukcji podatku gruntowego Polski Ludowej*, Lublin 1976, s. 73).

³⁹ *Ibidem*, s. 77.

⁴⁰ D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych...*, s. 257.

⁴¹ Zasady egzekucji regulowały dekret z 28 I 1947 r. (DzU 1947, nr 21, poz. 84), rozporządzenie ministra finansów z 7 IV 1950 r. (DzU 1950, nr 17, poz. 151) oraz rozporządzenie RM z 11 VI 1955 r. (DzU 1955, nr 26, poz. 155).

⁴² AP Sz, KW PZPR w Szczecinie, Wydział Rolny, 3734, Pismo z Wydziału Rolnego KC PZPR do KW PZPR z 30 XI 1949 r., k. 105.

W takich przypadkach należało działać w sposób bezwzględny i stanowczy. Instrukcja zawierała wytyczne w kwestii egzekucji należności zarówno z tytułu podatku gruntowego, jak i Funduszu Oszczędnościowego Rolnictwa, składek na rzecz Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych oraz należności dla banku⁴³.

Na bardziej zaawansowanym etapie realizacji polityki kolektywizacji zaległości podatkowe można było uiścić w formie zamienników gotówki – w postaci zboża. Elementem rygorystycznego fiskalizmu państwa był także prowadzony w latach 1950–1951 planowy skup zboża. Na rolników nałożono wówczas obowiązek zadeklarowania, jakie ilości zboża zobowiązują się dostarczyć. Dopiero po uregulowaniu tej należności mogliby sprzedać nadwyżki na wolnym rynku lub w punkcie skupu po korzystniejszych cenach⁴⁴. Aparat partyjno-państwowy miał jednak prawo zwiększać wymiar tego podatku, co w praktyce uniemożliwiało rolnikom skorzystanie z opisanej powyżej ścieżki⁴⁵. Mało tego, w 1951 r. władze postanowiły zrezygnować z praktyki dobrowolnych deklaracji na rzecz opracowania planu skupu dla każdej z gmin. Regulacje prawne dopuszczały stosowanie wobec chłopów uchylających się od

⁴³ *Ibidem*, Instrukcja egzekucyjna dla zarządu gmin w zakresie likwidacji zadłużenia wsi, k. 106–107. Podatek FOR został wprowadzony ustawowo w styczniu 1948 i obowiązywał do 1951 r. Środki zgromadzone w ten sposób w czerwcu 1954 r. uległy konwersji na poczet obligacji Narodowej Pożyczki Rozwoju Sił Polskich (D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych...*, s. 259). W okresie obowiązywania podatku FOR zauważyć można było ciągły jego wzrost, który najbardziej odczuwali gospodarze dysponujący największym arealem ziemi i zbierający największe plony. Chłopi uzyskujący ze swej pracy ponad 130 kwintali żyta w lipcu 1948 r. na rzecz FOR musieli wpłacać 130 proc. wartości podatku gruntowego, jakim zostali obciążeni (*ibidem*, s. 257).

⁴⁴ W innym przypadku handel taki był określany przez władze komunistyczne jako spekulacyjny. Organem powołanym m.in. do zwalczania spekulacji oraz nielegalnego uboju była działająca w latach 1945–1954 Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym. Zob. A. Zaćmiński, *Przestępstwa polityczne w orzecznictwie Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1950–1954*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2008, t. 12, s. 322. Szerzej o działalności komisji i zakresie jej działań zob. M. Fajst, *Komisja Specjalna na tle innych instytucji quasi-sądowych* [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów...*; P. Fiedorczyk, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945–1954. Studium historycznoprawne*, Białystok 2002; *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945–1954*, wstęp i oprac. D. Jarosz, T. Wolsza, Warszawa 1995. Działalności komisji obawiała się zwłaszcza społeczność Pomorza Środkowego. Zob. M. Żukowski, *Działalność i organizacja Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Szczecinie oraz Koszalinie w latach 1946–1954*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2002, nr 2, s. 108. Przewodniczącym tego budzącego lęk organu był płk Roman Zambrowski. Zob. T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991, s. 445.

⁴⁵ AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie (dalej KC PZPR), Sekretariat, 237/V/313, Instrukcja o zadaniach organizacji partyjnych w akcji skupu zboża, lipiec 1951 r., k. 49.

nowego podatku sankcji administracyjnych oraz karnych. W 1952 r. podatkiem tym objęto również inne produkty rolne – ziemniaki, mleko i zwierzęta rzeźne. Wymiar dostaw zależał w głównej mierze od wielkości gospodarstwa, co wyraźnie wskazuje na klasowy charakter samego podatku i „antykułacką” politykę fiskalną państwa⁴⁶.

Uciążliwy dla chłopów był zarówno sam wymiar podatków, jak i nadgorliwość terenowych działaczy partyjnych w zakresie ich egzekucji. Znamy sporo przypadków z Pomorza Środkowego świadczących o nadużywaniu stosowania pojęcia „kułak” w stosunku do gospodarzy indywidualnych. Zdarzało się, że chłopci, którzy nie wywiązali się z obowiązków podatkowych na rzecz państwa lub którym terenowy aparat partyjny przypisywał znamiona umyślnego oporu, spotykali się z szykanami, publicznym wyszydzaniem i rozpowszechnianiem w ich środowisku zamieszkania informacji o ich rzekomym kułactwie. Janowi Ścisłemu z powiatu białogardzkiego terenowi działacze partyjni zwiększyli w 1951 r. wymiar obowiązku dostaw zboża. Sekretarz Gminnego Komitetu PZPR polecił go aresztować i namalować na jego domu napis: „Kułak, wróg klasowy, podżegacz wojenny, słucha radia Londyn, niepotrzebny na tej ziemi”⁴⁷. Przesłuchiwał następnie aresztowanego „w obecności Komendanta Powiatowego MO, strasząc go, że zostanie zgnoiony w więzieniu razem z synem, że otrzyma wyrok od 6 do 10 lat”⁴⁸. Publiczne szykanowanie i upokarzanie gospodarzy, stosowanie wobec nich gróźb i przemocy, narażanie na ostracyzm społeczny było w okresie kolektywizacji wsi powszechną praktyką w całym kraju⁴⁹.

Okazją do upokorzenia gospodarzy uznawanych przez lokalne władze za „kułaków” były także przymusowe omłoty zboża, odbywające się za przyzwoleniem centralnych władz partyjnych. Zgodnie z instrukcją wydaną

⁴⁶ A. Dobieszewski, *Kolektywizacja wsi polskiej...*, s. 79–80.

⁴⁷ AAN, KC PZPR, Sekretariat, 237/V/61, Sprawozdanie z wyjazdu służbowego do województwa koszańskiego w dniach 20–25 V 1951 r. po linii przegięć w akcji skupu zboża w składzie: członek CKKP – Kędzierski Jan i instruktor CKKP Lipniacka Janina (Warszawa, 30 V 1951 r.), k. 109–110.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Do przypadków publicznego wyszydzania osób uznawanych przez terenowy aparat partyjny za „kułaków” dochodziło np. w województwie kieleckim (G. Miernik, *Represje wobec chłopów w okresie kolektywizacji na przykładzie województwa kieleckiego* [w:] *Opór chłopów przeciw kolektywizacji wsi polskiej...*, s. 242). Niejednokrotnie do ich dyskredytowania w oczach lokalnej społeczności władze komunistyczne wykorzystywały ZMP (M. Markiewicz, *Kolektywizacja wsi w województwie białostockim...*, s. 176). Zastraszanie i przemoc fizyczna były stosowane podczas kolektywizacji również w innych regionach kraju, można powiedzieć, że było to zjawisko powszechne (T. Bereza, *Represje wobec przeciwników kolektywizacji w województwie rzeszowskim* [w:] *Opór chłopów przeciw kolektywizacji wsi polskiej...*, s. 296–300; D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych...*, s. 85).

w październiku 1950 r. wskazane było angażowanie do takich czynności najbardziej ubogich chłopów, którzy wynagrodzenie za swój trud mieli otrzymywać w postaci części wymłóconego zboża. Dodatkowo nakazywano, aby prezydium gminnych rad narodowych i gminne spółdzielnie skutecznie utrudniały osobom uchylającym się od obowiązku dostaw nabywanie drzewa oraz węgla. Całej akcji skupu zboża władze usilnie starały się nadać odpowiedni wydźwięk ideowy i patriotyczny, o czym świadczą transparenty i sztandary z propagandowymi hasłami i informacjami o procentowym stanie realizacji planu skupu⁵⁰. W szykanowanie wpisywały się także działania podejmowane przez Związek Młodzieży Polskiej. Młodzież stowarzyszona w jego strukturach aktywnie uczestniczyła w przymusowych omłotach⁵¹. Do procesu dyskredytacji „kułaka” w oczach społeczeństwa zostały wprzęgnięte także środki masowego przekazu. Na Pomorzu Środkowym istotną rolę odgrywał „Głos Koszaliński”⁵².

We wrześniu 1953 r. – z powodu załamania się planu skupu zboża – nastąpiła intensyfikacja działań wymierzonych w „kułactwo”. Poza sankcjami administracyjnymi i grzywnami, które dotyczyły tej grupy społecznej, jej przedstawiciele polecono wzywać do prokuratur, gdzie zamierzano im wyznaczać nowe terminy wywiązania się z zaległości wobec państwa. W przypadkach dalszej odmowy prokuratorom nakazywano wszczynanie śledztwa i stosowanie aresztu. Jeśli znajdowano twarde dowody świadczące o wrogiej działalności osób uchylających się od swych powinności i sabotujących ideę dostaw obowiązkowych, organy „ludowego” wymiaru sprawiedliwości były

⁵⁰ AAN, KC PZPR, Sekretariat, 237/V/313, Instrukcja KC PZPR w sprawie dopilnowania terminowej dostawy zboża, październik 1950 r., k. 41–45.

⁵¹ A. Czarnecki, *Udział młodzieży w realizacji polityki kolektywizacji w Polsce na przykładzie Związku Młodzieży Polskiej*, „Edukacja w Dyskursie” 2014, nr 2, s. 91. Szerzej na temat roli ZMP jako narzędzia realizacji polityki przez władze komunistyczne w Polsce zob. J. Kochanowicz, *ZMP w terenie. Stalinowska próba modernizacji opornej rzeczywistości*, Warszawa 2000; M. Wierzbicki, *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie*, Warszawa 2006. Aby zachęcić ludność do wstępowania do spółdzielni produkcyjnych, we wsiach typowanych na takie gospodarstwa władze zakładały czytelnie, biblioteki i tworzyły warunki sprzyjające działalności zespołów artystycznych. Inicjatywy te w większości miały być realizowane w ramach funkcjonowania świetlic, a odpowiedzialność za ich prowadzenie powierzono ZMP (AAN, Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych, Departament Państwowych Ośrodków Maszynowych i Spółdzielni Produkcyjnych, Wydział Agronomii, 1417, Uchwała BP KC w sprawie zadań i odpowiedzialności w zakresie opieki gospodarczej i organizacyjnej nad spółdzielniami produkcyjnymi, k. 163–164). Aktywistów z ZMP pomagających w przymusowych omłotach oraz rewizjach u „kułaków” przeprowadzanych w poszukiwaniu ukrytego zboża określano potocznie mianem „brygad lekkiej kawalerii ZMP” (D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych...*, s. 178).

⁵² Zob. E. Juszcak-Maszkiewicz, *„Głos Koszaliński/Pomorza” 1952–1989: propaganda i informacja*, Koszalin 2017, s. 47.

zobligowane do stosowania sankcji aresztu w liczbie 2 lub 3 przypadków w każdym z powiatów⁵³.

Centralne i wojewódzkie instancje partyjne wykazywały się na ogół stanowczością w stosowaniu represji i sankcji za niewywiązywanie się chłopów z ciążących na nich zobowiązań, odmienną postawę prezentowały natomiast niższe terenowe jednostki partyjno-państwowe. Na Pomorzu Środkowym prezydium gminnych rad narodowych do karania gospodarzy podchodziły wyjątkowo niechętnie. Na początku 1953 r. w województwie koszalińskim nie wymierzano kar nawet w sytuacji uprzedniego wydania orzeczeń o zastosowaniu wobec chłopów sankcji grzywnien⁵⁴. Jedną z istotnych przyczyn warunkujących taki stan rzeczy były bliskie stosunki łączące członków kolegiów orzekających z gospodarzami obwinianymi o stawianie oporu⁵⁵. Im niższy był szczebel organu, na którym ciążył obowiązek sankcjonowania chłopów, tym mniejsze było jego zaangażowanie. Tendencja taka była zauważalna w wielu powiatach województwa koszalińskiego⁵⁶, analogiczne zachowania lokalnego aparatu władzy obserwowano w całym kraju⁵⁷. Liberalne podejście do gospodarzy opierających się kolektywizacji skutkowało często usunięciem z zajmowanego stanowiska przedstawicieli władz państwowych w terenie. Czyszczenia przeprowadzano w całym kraju. Pod względem liczby przewodniczących prezydiów gminnych rad narodowych pozbawionych stanowiska z tego właśnie powodu województwo koszalińskie plasowało się na czwartym miejscu w klasyfikacji

⁵³ AAN, KC PZPR, Sekretariat, 237/V/315, Pismo do I sekretarza KW PZPR z 23 IX 1953 r., k. 69–76; M. Łysko, *Orzecznictwo karno-administracyjne w zakresie dostaw obowiązkowych płodów rolnych w Polsce Ludowej*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, t. 8, s. 201.

⁵⁴ AP Ko, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie (dalej PWRN) w Koszalinie, Urząd Spraw Wewnętrznych (dalej USW), Oddział Karno-Administracyjny (dalej OKA), 4321, Sprawozdania za 1952 r. z zakresu orzecznictwa karno-administracyjnego, k. 2. Zdarzały się przypadki, jak np. w Starej Dąbrowie w powiecie słupskim, gdy Zespół Gminny wydał wniosek do Zespołu Powiatowego o ukaranie chłopów i jednocześnie wystawił zaświadczenie potwierdzające niemożność przeprowadzenia egzekucji z powodu zarejestrowanej u gospodarzy kłeski nieurodaju i złego stanu zagospodarowania. Najbardziej opieszale pod względem sankcjonowania chłopów były gminne rady narodowe w powiecie człuchowskim – w Przechlewie, Wierzchowie, Koczale i Cierznie. Zdarzały się przypadki, że członkowie tego organu celowo przesyłali wnioski o ukaranie gospodarzy bez koniecznych podpisów członków Zespołu Gminnego, co – z uwagi na uchybienia formalne – uniemożliwiało skuteczne rozpatrzenie wniosku o zastosowanie sankcji (*ibidem*).

⁵⁵ AP Ko, PWRN w Koszalinie, USW, OKA, 4322, Sprawozdanie z działalności kolegiów orzekających za III kwartał 1952 r., Wałcz, 1 X 1952 r., k. 96.

⁵⁶ Szerzej na temat niskiej skuteczności terenowych instancji partyjno-państwowych Pomorza Środkowego w represjonowaniu i realizacji sankcji wobec chłopów niewywiązujących się z obciążeń wobec państwa zob. A. Czarnecki, *Działania organów...*, s. 218–225.

⁵⁷ Por. D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych...*, s. 225, 226; *idem*, *Stalinizm polski 1948–1956. Strategie przystosowawcze [w:] Polacy wobec PRL. Strategie przystosowawcze*, red. G. Miernik, Kielce 2003, s. 62.

krajowej⁵⁸. Można więc uznać, że w porównaniu z innymi regionami kraju Pomorze Środkowe charakteryzowało się wyjątkową powściągliwością lokalnych władz w sankcjonowaniu gospodarzy.

O wiele skuteczniejszym instrumentem w walce z „kułactwem” okazał się aparat bezpieczeństwa. Do działań na rzecz kolektywizacji wsi włączono go już we wrześniu 1948 r., gdy MBP wydało specjalną instrukcję o zadaniach podległych jej organów, dzięki czemu władza zdołała przeprowadzić niezbędne czystki w aparacie administracyjnym, społecznym i gospodarczym wsi i usunąć z zajmowanych stanowisk osoby niepożądane⁵⁹. Towarzyszyła temu inwigilacja środowiska wiejskiego. W stosunku do tych członków społeczności, których podejrzewano o krytycyzm wobec koncepcji kolektywizacji rolnictwa, prowadzono sprawy rozpracowania agenturalnego⁶⁰. W 1952 r. we wszystkich powiatowych urzędach bezpieczeństwa zaczęto nawet tworzyć referaty gminne, które miały się zajmować inwigilowaniem społeczności wiejskiej i walką z działalnością wymierzoną w spółdzielczość produkcyjną. W województwie koszalińskim na początku 1953 r. funkcjonowało 65 takich referatów, a jesienią 1954 r. ich liczba wynosiła już 82⁶¹. Terenowi funkcjonariusze resortu służyli również pomocą podczas rewizji u chłopów podejrzanych o ukrywanie zboża. Do takich czynności w lutym 1951 r. doprowadzono np. u rolnika z Modrzejewa w powiecie bytowskim, sklasyfikowanego przez aparat partyjny jako bogaty chłop. Podjęte działania umożliwiły aparatowi bezpieczeństwa zebranie materiałów dowodowych, zorganizowanie pokazowej rozprawy sądowej i publiczne ukaranie oskarżonego⁶². Pokazowo ukarano

⁵⁸ Por. *idem*, *Polityka władz komunistycznych...*, s. 225. Województwo koszalińskie miejsce to zajmowało *ex aequo* z województwami lubelskim i olsztyńskim. Pod względem liczby przedstawicieli władz państwowych usuniętych ze stanowisk z powodu zbyt łagodnego traktowania chłopów opierających się kolektywizacji województwo koszalińskie plasowało się na szóstym miejscu.

⁵⁹ P. Majer, *Instrukcja specjalna nr 1 MBP z września 1948 roku o zadaniach organów bezpieczeństwa w walce klasowej na wsi*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1998, nr 30, s. 215–227. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego powstało 1 I 1945 r. na podbudowie utworzonego 21 VII 1944 r. Resortu Bezpieczeństwa Publicznego. Pod koniec 1954 r. MBP zostało rozdzielone na osobne ministerstwa – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego. W listopadzie 1956 r. KdsBP został wchłonięty w struktury MSW. Zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwańgrzyk, Warszawa 2005, s. 19, 24–25.

⁶⁰ A. Kura, *Aparat bezpieczeństwa...*, s. 106.

⁶¹ D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych...*, s. 440. Pomimo intensywnej pracy referatów gminnych na rzecz pozyskiwania tajnych informatorów sieć agenturalna w województwie koszalińskim była najmniejsza w kraju.

⁶² Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej AIPN), 1572/204, Sprawozdanie WUBP w Koszalinie za luty 1951 r., 13 III 1951 r., k. 162. Tomasza Mądrego – bo o nim mowa – skazano wówczas na 4 lata więzienia, 5 tys. zł grzywny oraz pokrycie kosztów postępowania sądowego. Niektóre źródła podają,

także „kułaków” z powiatu kołobrzskiego, którym przypisywano szerzenie wrogiej propagandy, sabotowanie akcji skupu, a co za tym idzie – podważanie zasadności polityki kolektywizacji wsi⁶³. W tym samym roku podobny los spotkał dwóch „kułackich” gospodarzy z powiatu kołobrzskiego, których aparat bezpieczeństwa rozpracowywał na okoliczność podejrzeń o szkodliwą działalność i utrudnianie realizacji planu skupu⁶⁴. Analogiczne dowody Urząd Bezpieczeństwa w 1951 r. zebrał przeciwko „kułakom” z powiatu koszańskiego, których przykładowe ukaranie w ocenie organów bezpieczeństwa pozytywnie wpłynęło na dalsze prowadzenie skupu i wzrost dostaw⁶⁵.

Osoby utrudniające prawidłową realizację akcji skupu płodów rolnych znajdowały się na celowniku władz od jesieni 1950 r. Arsenał środków zalecanych do zastosowania wobec nich określono w specjalnym zarządzeniu wiceministra MBP. Podległym jednostkom organizacyjnym UB nakazano, aby wykorzystały one sieć agenturalno-informacyjną do wykrywania grup i osób usiłujących zastraszeniem wymóc na chłopach opór przeciw dostawom obowiązkowym zboża, odpowiedzialnych za szerzenie tzw. wrogiej propagandy, rozbijających zebrania gromadkie poświęcone deklarowaniu dostaw zboża, a także ukrywających zboże. Podejrzani o taką działalność – po uprzednim uzyskaniu na to zgody szefa właściwej wojewódzkiej instancji UB – mieli być aresztowani⁶⁶. Materiały dowodowe zgromadzone w sprawach „kułaków”, którzy sabotowali akcje skupu i ostentacyjnie się od nich uchylali, nakazywano przekazywać do wiadomości gminnych rad narodowych, które miały podjąć odpowiednie kroki prewencyjne. Kary, jakie organ ten miał zastosować, to przede wszystkim zwiększenie podatku gruntowego oraz pozbawienie możliwości dokonania zakupu artykułów konsumpcyjnych. Dodatkową sankcją mogły być przymusowe omłoty zboża, przy których mieli pomagać również funkcjonariusze milicji, zwłaszcza jeśli chodzi o zabezpieczanie mienia spółdzielczego przed podpaleniami i o ochronę członków GRN przed zemstą

że sankcja, która spotkała oskarżonego „kułaka”, to 3 lata pozbawienia wolności. Zob. G. Czaja, *Kolektywizacja rolnictwa...*, s. 34.

⁶³ Na ławie oskarżonych zasiadło wówczas trzech gospodarzy „kułaków”, z czego dwóch zostało skazanych na 3 lata więzienia. Zob. AIPN, 1572/204, Sprawozdanie WUBP w Koszalinie za luty 1951 r., 13 III 1951 r., k. 161.

⁶⁴ *Ibidem*, k. 161–162. Dwóch gospodarzy z gminy – Stanisław Prus i Wacław Gajewski – zostało skazanych na 3 lata więzienia.

⁶⁵ *Ibidem*, k. 182. Przed sądem stanęli wówczas Stanisław Gorgol, Stanisława Galińska i Alfons Wolujowicz, których skazano odpowiednio na 3 lata, 1 rok oraz 7 miesięcy więzienia.

⁶⁶ AIPN, 1572/778, Zarządzenie nr 052/50 z 4 XI 1950 r., k. 6.

„kułaków” pociągniętych przez organ ten do odpowiedzialności. Zarządzenie mówiło również o tym, aby wobec podejrzanych stosować sankcję aresztu. Jeśli zgromadzony materiał dowodowy nie był wystarczający do pociągnięcia kogoś do odpowiedzialności karnej, nakazywano stosować przesłuchanie jako środek profilaktyczny. W zarządzeniu podkreślono, by nie posługiwać się aresztowaniami na masową skalę, co mogło mieć znaczenie zwłaszcza w przypadku WUBP w Koszalinie, który zaledwie miesiąc wcześniej dokonał 124 zatrzymań – w większości zamożniejszych rolników oraz osób uznanych przez aparat bezpieczeństwa za przeciwników koncepcji kolektywizacji wsi i oponentów władzy⁶⁷.

Od października do grudnia 1951 r. aparat bezpieczeństwa zabezpieczał akcję skupu zboża i ziemniaków, a jego działania również były wymierzone w najbardziej zamożnych gospodarzy. O skali jego zaangażowania na Pomorzu Środkowym świadczyć mogą chociażby wykorzystane siły – 854 funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i 1257 członków Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej, a także wojsko. Służby te miały przede wszystkim zabezpieczać zebrania gminne i gromadzkie⁶⁸.

UB cały czas prowadził werbunek agentów, którzy dostarczaliby informacji o najbardziej opornych osobach. Najwięcej udanych werbunków przeprowadził w tym okresie Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa w Szczecinku, co bezpośrednio przełożyło się na zwalczanie „kułactwa”. Najskuteczniejsze okazały się UB w Sławnie, Szczecinku oraz Wałczu. Dzięki zwerbowaniu informatora ps. „SS”, który miał kontakt m.in. ze środowiskiem „kułackim” w gromadzie Przystawy w powiecie sławieńskim, udało się zatrzymać rzekomego głównego prowodyrą oporu wobec akcji skupu – Walentego Antoniaka⁶⁹. Doraźne

⁶⁷ AIPN, 1572/204, Sprawozdanie WUBP w Koszalinie za okres 1–31 X 1950 r., k. 111.

⁶⁸ AIPN, 1572/548, Sprawozdanie z realizacji zarządzenia 057/51 za okres 5 X – 20 XII 1951 r., k. 3. Do powiatów człuchowskiego, miastecckiego i szczecineckiego do działań tych skierowano grupy operacyjne wojska zgrupowane w trzy plutony.

⁶⁹ *Ibidem*, k. 4, 7, 10. Aparat bezpieczeństwa stał na stanowisku, że aresztowanie Antoniaka miało poważny wpływ na skuteczny przebieg akcji żniwnej w powiecie szczecineckim, ponieważ po wydarzeniu tym powiat ten jako pierwszy z całego województwa koszalińskiego wykonał plan skupu zboża. Analogiczne wnioski wysuwano na podstawie aresztowań „kułaków” za „szeptaną propagandę” i opieranie się obowiązkowi dostaw w powiecie złotowskim. Podstawą do podejmowania działań wobec osób podejrzanych o „szeptaną propagandę” był art. 22 tzw. małego kodeksu karnego, obowiązującego w Polsce w latach 1946–1969 (DzU 1946, nr 30, poz. 192; E. Romanowska, *Przekształcenia w powszechnym wymiarze sprawiedliwości w latach 1944–1956*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2016, t. 68, z. 2, s. 44). Wyroki w tego rodzaju sprawach były podejmowane przez sądy wojskowe (M. Żukowski, „Szeptana propaganda” w orzecznictwie Wojskowego Sądu Rejonowego w Koszalinie w latach 1950–1955 [w:] *Przeświadczenia sędziów i prokuratorów...*, s. 304). Walkę z „szeptaną propagandą” władze prowadziły przez

werbunki przynosiły wymierne efekty również w innych powiatach. „Sukcesy” notował PUBP w Drawsku, który dzięki doniesieniom informatora ps. „Twardy” mógł zgromadzić materiał dowodowy w sprawie środowisk „kułackich” prowadzących propagandę antyspółdzielczą oraz organizujących zbiorowe słuchanie audycji zachodnich rozgłośni radiowych⁷⁰. Analogiczne działania na podstawie donosów informatora ps. „Jastrząb” terenowy aparat bezpieczeństwa mógł podjąć wobec „kułaków” ze Złocieńca⁷¹. PUBP w Koszalinie wpadł na trop wrogiej działalności Antoniego Spychały z gromady Porost, który zamiast odstawić zboże do punktu skupu, wywoził je do Szczecinka w celu sprzedaży po cenie spekulacyjnej. Dzięki doniesieniom informatora ps. „Leon” udało się Spychałę postawić przed sądem, który skazał go na karę roku pozbawienia wolności⁷². Informator ps. „Klut” dostarczył funkcjonariuszom PUBP w Miastku materiałów obciążających gospodarzy z gromady Miszewo, co skutkowało wymierzeniem im grzywny za opieranie się dostawom zboża oraz licytacją ich mienia⁷³. Doniesienia informatora ps. „Błyskawica” umożliwiły zebranie przez PUBP w Wałczu materiałów na Feliksa Grzelaka. Według składanych donosów Grzelak w trakcie akcji skupu w 1950 r. miał odżegnywać innych gospodarzy od realizacji obowiązku dostaw, a także sam od tej powinności złośliwie się uchylał⁷⁴.

W okresie kolektywizacji wsi w Polsce „kułaków” uznawano nie tylko za głównych prowodyrów sprzeciwu wobec takiej formy gospodarowania, lecz także za inicjatorów rozpowszechniania różnych informacji mających zniechęcić do niej resztę społeczeństwa. Szerzące się pogłoski odzwierciedlały wyobrażenia ludności o przyszłych spółdzielniach produkcyjnych,

cały okres realizacji kolektywizacji (AIPN Sz, 280/1, t. 16, Kontrola dochodzeń. Rok 1953–1955, k. 40). Szerzej na temat przestępstw „szepianej propagandy” na Pomorzu Środkowym w okresie kolektywizacji wsi zob. A. Czarnecki, *Działania organów...*, s. 212–215.

⁷⁰ *Ibidem*, k. 4.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, k. 5.

⁷³ *Ibidem*. W tym przypadku również aparat bezpieczeństwa widział bezpośredni związek między ukaraniem miejscowych „kułaków” a tym, że wkrótce potem gromada, w której mieszkali, wywiązała się ze swych obowiązkowych dostaw zboża.

⁷⁴ *Ibidem*. „Błyskawica” informował, że Grzelak miał również organizować wspólne słuchanie zachodnich rozgłośni radiowych i rozpowszechniać plotki o wybuchu przyszłej wojny. Pogłoski takie były nader częste w tamtym okresie. Na Pomorzu Środkowym pierwsze przypadki propagandy prowojennej odnotowano w lipcu 1948 r. w gminach powiatu słupskiego i wałeckiego. Por. A. Czarnecki, *Postawy chłopów Pomorza Środkowego...*, s. 89; AP Sz, KP PPR w Słupsku, WO, 1/VI/291, Sprawozdanie opisowe KP PPR w Słupsku za lipiec 1948 r., k. 226; AP Sz, KW PPR w Szczecinie, WO, 1/VII/336, Sprawozdanie KP PPR w Wałczu za lipiec 1948 r., k. 152–153.

które polscy rolnicy najczęściej utożsamiali z kołchozami. Przykłady takiego myślenia zostały zarejestrowane także na Pomorzu Środkowym. Pierwsze rewelacje na temat mających powstać kołchozów w województwie koszalińskim zarejestrowano już w lipcu 1948 r. w powiecie słupskim⁷⁵. Według sprawozdań terenowych działaczy partyjnych rozpowszechniać je mieli głównie „kułacy” z gmin Borzytuchom i Tuchomie w powiecie bytowskim⁷⁶. Podobne wyobrażenia o przyszłych gospodarstwach zespołowych funkcjonowały w społeczności wiejskiej powiatu człuchowskiego⁷⁷, o szerzenie analogicznej propagandy ówczesne władze obwiniały także „kułaków” z regionu Złocieńca w powiecie drawskim⁷⁸. W gminach Tuchomie i Borzytuchom wiejscy bogacze mieli przekonywać rolników, że kolektywizacja oznacza wywłaszczenie oraz pozbawienie wszelkich swobód osobistych⁷⁹. Jeśli nawet wcześniej, podczas poświęconych temu zagadnieniu zebrań gromadzkich odbywających się z udziałem terenowych przedstawicieli partii, zdołano przekonać chłopów do idei kolektywizacji, to propaganda antyspółdzielcza szerzona przez majątnych gospodarzy powodowała zmianę ich postaw, jak działo się np. w miejscowości Prochy w powiecie złotowskim czy Dzików w powiecie myśliborskim⁸⁰. Nie brakowało przy tym jawnych wystąpień „kułaków”, idee gospodarstw zespołowych krytykować mieli m.in. najzamożniejsi rolnicy z Dębska w powiecie drawskim⁸¹. Niejednokrotnie stawało się to główną przyczyną zrywania zebrań gromadzkich, podczas których władze planowały zawiązać komitety założycielskie spółdzielni produkcyjnych. W lutym 1954 r. w Sierżnie w powiecie bytowskim pomysł powstania spółdzielni produkcyjnej oficjalnie skrytykował jeden z zamożniejszych gospodarzy, zakwalifikowany przez lokalną władzę do

⁷⁵ AP Sz, KP PPR w Słupsku, WO, 1/VI/291, Sprawozdanie opisowe KP PPR w Słupsku za lipiec 1948 r., k. 226.

⁷⁶ AP Sz, KP PPR w Bytowie, WO, 1/VI/27, Sprawozdanie opisowe KP PPR w Bytowie za sierpień 1948 r., k. 113; *ibidem*, Sprawozdanie opisowe KP PPR w Bytowie za wrzesień 1948 r., k. 114.

⁷⁷ AP Sz, KP PPR w Człuchowie, WO, 1/VI/37, Sprawozdanie KP PPR w Człuchowie za wrzesień 1948 r., k. 154.

⁷⁸ AP Sz, KP PPR w Drawsku, WO, 1/VI/81, Sprawozdanie opisowe KP PPR w Drawsku za okres 3 VII – 3 VIII 1948 r., k. 100.

⁷⁹ AP Sz, KP PPR w Bytowie, WO, 1/VI/27, Sprawozdanie opisowe KP PPR w Bytowie za wrzesień 1948 r., k. 114, 122.

⁸⁰ AIPN Sz, 008/34, t. 4, Sprawozdanie miesięczne za okres 1 I – 1 II 1949 r., Szczecin, 4 II 1949 r., k. 161.

⁸¹ AIPN Sz, 00103/101, Sprawozdanie miesięczne naczelnika Wydziału IV WUBP w Koszalinie za lipiec 1951 r., k. 292. Działania takie przypisywano chłopom uznawanym za „kułaków” – Walentynowi i Franciszkowi Zwanom oraz Piotrowi Pawlakowi.

„kułaków”⁸². O nierentowności spółdzielni produkcyjnej miał przekonywać społeczność wiejską jesienią 1950 r. również „kułak” w gromadzie Będolino w powiecie drawskim. Aparat bezpieczeństwa od informatora ps. „Niedźwiedź” dowiedział się, że gospodarz ten utożsamiał spółdzielnię produkcyjną z kołchozami i zapowiadał stawienie oporu planom kolektywizacji wsi⁸³. Na terenach, gdzie założenie spółdzielni produkcyjnej zdawało się bardzo realne, przeciwnicy kolektywizacji dopuszczali się gróźb pozbawienia życia kierowanych do aktywistów, którzy dążyli do wdrożenia takiego scenariusza. Najczęściej były to listy z pogrózkami, nakazujące rezygnację z planów lub nawet rozwiązanie już istniejących spółdzielni produkcyjnych. Jako inicjatorów takich działań funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa wskazywali lokalnych „kułaków”. Latem 1951 r. od jednego z nich list z pogrózkami mieli otrzymać delegaci partyjni prowadzący zebranie spółdzielców w Dębsku w powiecie drawskim⁸⁴.

Część społeczeństwa możliwości uchronienia się przed zawisłym widmem kolektywizacji upatrywała w zmianie sytuacji geopolitycznej i wyswobodzeniu się Polski spod wpływów sowieckiego ośrodka decyzyjnego, co nie było realne bez wybuchu nowego międzynarodowego konfliktu. Stało się to asumptem do pojawienia się kolejnych pogłosek i szerzenia propagandy wojennej. Również to zjawisko polskie władze partyjno-państwowe interpretowały jako przejaw kontrofensywy „kułaków” w walce z kolektywizacją rolnictwa⁸⁵. Pogłoski o bliskiej wojnie rejestrowano w różnych regionach kraju⁸⁶, na Pomorzu Środkowym trafiały one jednak na wyjątkowo podatny grunt. Z pewnością wpływała na to obecność na tym terenie licznych grup przedstawicieli mniejszości narodowych – niemieckiej i ukraińskiej. Perspektywa włączenia gospodarstw w struktury przyszłych spółdzielni produkcyjnych nie napawała

⁸² AIPN, 01206/6, t. 6, Sprawozdanie miesięczne naczelnika Wydziału IV WUBP w Koszalinie za luty 1954 r., k. 21.

⁸³ AIPN, 1572/204, Sprawozdanie WUBP w Koszalinie za okres 1–30 X 1950 r., k. 100.

⁸⁴ AIPN Sz, 00103/101, Sprawozdanie miesięczne naczelnika Wydziału IV WUBP w Koszalinie za lipiec 1951 r., k. 292.

⁸⁵ Poza „kułakami” do grona podejrzewanych przez ówczesne władze i aparat bezpieczeństwa o sianie propagandy prowojennej zaliczano także przedstawicieli ukraińskiej i niemieckiej mniejszości narodowej. Szerzej na ten temat zob. A. Czarnecki, *Przystosowanie czy opór...*, s. 76–90.

⁸⁶ Szarzej na ten temat zob. D. Jarosz, *Pogłoski jako wyraz świadomości potocznej...*, s. 54; *idem*, *Wyobrażenia potoczne Polaków w świetle analizy pogłosek z lat 1949–1953*, „Przegląd Historyczny” 1995, t. 86, nr 2, s. 193–194. Decyzja komunistycznych władz w Polsce o kolektywizacji wsi była determinantem, który wręcz wyzwolił psychozę wojenną w społeczeństwie. Zob. M. Zaremba, *Powojenne paniki wojenne: Polska 1945–1980*, „Kultura i Społeczeństwo” 2019, nr 2, s. 71.

ich optymizmem, nadzieje na uniknięcie takiego losu pokładali więc w rewizji sytuacji międzynarodowej i tymczasowości władzy komunistycznej w Polsce, a drogą do tego miał być wybuch kolejnej wojny światowej⁸⁷.

Szczytowy okres szerzenia się wrogiej propagandy na Pomorzu Środkowym przypadł na sierpień 1948 r. Tempo rozprzestrzeniania się pogłosek i ich zasięg doprowadziły wręcz do psychozy wojennej⁸⁸. Coraz częściej rejestrowano przypadki wyprzedawania zboża oraz zrzekania się bądź porzucania nadanych gospodarstw. Część właścicieli robiła to w sposób nielegalny, inni składali w urzędach stosowne wnioski. Samo zjawisko było notowane także w kolejnych latach i w innych regionach kraju, jednak na omawianym terenie przybrało ono masowy charakter. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w tym, że tutejsi gospodarze wykazywali mniejsze przywiązanie do ziemi aniżeli chłopci z centralnych regionów Polski⁸⁹. Według niektórych szacunków w latach 1950–1955 ze wsi województwa koszalińskiego zbiegło 7 tys. rolników⁹⁰.

Częstym zjawiskiem, które krzyżowało ówczesnym władzom ich plany uspołdzielczania wsi, były pożary mienia spółdzielczego, będące w znacz-

⁸⁷ Ukraińcy z województwa koszalińskiego liczyli, że wybuch konfliktu światowego umożliwi im powrót na tereny, z których zostali wysiedleni (AIPN Sz, 008/34, t. 4, Sprawozdanie miesięczne szefa WUBP w Szczecinie za okres 1–31 X 1949 r., Szczecin, 6 XI 1949 r., k. 205–207; AIPN, 1572/204, Sprawozdanie WUBP w Koszalinie za okres 1–31 VIII 1950 r., k. 89). Jesienią 1948 r. liczbę Niemców w województwie szczecińskim szacowano na 31 750 osób. W wyniku wprowadzonego w lipcu 1950 r. nowego podziału administracyjnego 24 775 z nich znalazło się w jurysdykcji województwa koszalińskiego (M. Hejger, *Przekształcenia narodowościowe na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski w latach 1945–1989*, Słupsk 2008, s. 76; T. Białecki *Przesiedlenie ludności niemieckiej z Pomorza Zachodniego po II wojnie światowej*, Poznań 1969, s. 38; A. Czarnecki, *Przystosowanie czy opór...*, s. 79–80). O wybuchu wojny przekonana była także ludność polska. Na Pomorzu Środkowym taki rozwój wydarzeń przewidywała chociażby ludność kaszubska z powiatu bytowskiego (AP Sz, KP PPR w Bytowie, WO, 1/VI/27, Sprawozdanie opisowe KP PPR w Bytowie za sierpień 1948 r., k. 113; AIPN, 01206/6, t. 1, Sprawozdanie miesięczne naczelnika IV Wydziału WUBP w Koszalinie za okres 28 VII – 28 VIII 1950 r., k. 39). Nadzieję na wybuch światowego konfliktu i zmianę ładu międzynarodowego miało wiele polskich środowisk. Szerzej na ten temat zob. Z. Woźniczka, *Trzecia wojna światowa w oczekiwaniu emigracji i podziemia w kraju w latach 1944–1953*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 1999, nr 1808, s. 83–226; *idem*, *III wojna światowa w koncepcjach emigracji i polskiego podziemia w latach 1945–1947*, „Wiadomości Historyczne” 1992, nr 3, s. 138–147.

⁸⁸ AIPN Sz, 008/34, t. 4, Sprawozdanie miesięczne za okres 2–31 VIII 1948 r., Szczecin, 9 IX 1948 r., k. 113.

⁸⁹ M. Machalek, *Przemiany wsi zachodniopomorskiej...*, s. 259.

⁹⁰ A. Makowski, *Pomorze Zachodnie w polityce gospodarczej...*, s. 137. Odmienne szacunki podają Kazimierz Kozłowski, Dariusz Jarosz, Robert Skobelski. Zob. K. Kozłowski, *Międzyracją stanu a stalinizmem...*, s. 232; D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych...*, s. 278–279; R. Skobelski, *Ziemie Zachodnie i Północne w okresie realizacji planu sześcioletniego 1950–1955*, Zielona Góra 2002, s. 139. W województwie koszalińskim do sierpnia 1953 r. gospodarstwa opuściło 700 gospodarzy (AAN, KC PZPR, Sekretariat, 237/V/31, Przemówienie sekretarza KC PZPR tow. Pszczółkowskiego na naradzie sekretarzy KW i przewodniczących WRN w dniu 3 VIII 1953 r., k. 24–25).

nej mierze skutkiem podpałów. W miejscowościach, w których znajdowały się spółdzielnie produkcyjne, wybuchało ich prawie 30 proc. więcej aniżeli w innych wsiach. Ze swego rodzaju epidemią pożarów w całym kraju władze musiały się mierzyć od 1950 r.⁹¹ Sam szef Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego – Stanisław Radkiewicz – podczas jednej z krajowych narad z funkcjonariuszami MO w listopadzie 1953 r. przekonywał, że przetaczająca się przez gospodarstwa zespołowe fala pożóg to efekt oporu „kułaków” wobec kolektywizacji wsi⁹². Tylko w 1950 r. w województwie koszalińskim doszło do dziewięciu pożarów zabudowań gospodarczych w spółdzielniach produkcyjnych. W czterech z nich przyczyną zapłonu nie udało się ustalić. W Stowięcinie w powiecie słupskim – wsi wytypowanej na przyszłą spółdzielnię produkcyjną – w ciągu miesiąca wybuchły dwa pożary, 4 maja i 10 czerwca 1950 r. Zniszczeniu uległo wówczas jedenaście gospodarstw, a główne podejrzenia padły na miejscowych „kułaków”⁹³.

Kolektywizacja rolnictwa, na którą to drogę Polska wkroczyła w 1948 r., spotkała się z nieprzychylnym odbiorem społeczeństwa, a stosunek do niej ludności Pomorza Środkowego nie różnił się od nastrojów w innych regionach kraju. Zdecydowanie negatywnie do nowej koncepcji agrarnej była nastawiona ludność wiejska. Wśród niej partia rządząca wyodrębniła pewną kategorię osób szczególnie wrogo odbierających projektowane przemiany – tzw. kułaków. Widziała w nich głównych prowodyrów chłopskiego oporu wobec idei spółdzielni produkcyjnych. Od skutecznego przełamania tego oporu partia sprawująca władzę w powojennej Polsce uzależniała powodzenie realizacji polityki kolektywizacji. Takie zdiagnozowanie problemu uzasadniało wypowiedzenie wojny „wiejskim kapitalistom”. Walka prowadzona była na obszarach wiejskich całego kraju, Pomorze Środkowe nie było wyjątkiem. Wypierano „kułaków” z życia społeczno-gospodarczego, a skuteczność podejmowanych działań w województwie koszalińskim była wysoko oceniana przez centralne władze

⁹¹ Z tego powodu 21 VI 1950 r. MBP wydało specjalne zarządzenie mające na celu przeciwdziałanie aktom sabotażu, do których zaliczono również pożary. Zob. AIPN, 1572/778, Zarządzenie nr 029/50 z 21 VI 1950 r., k. 4. Por. L. Próchniak, *Kolektywizacja rolnictwa w regionie...*, s. 1, 176–177.

⁹² AIPN, 1572/21, Przemówienie ministra Radkiewicza na krajowej naradzie aktywu MO w dniu 27 XI 1953 r., k. 16.

⁹³ AIPN Sz, 01265/140, Sprawozdanie Sekcji V Wydziału IV po linii spółdzielni produkcyjnej, gospodarstw indywidualnych i POM za okres od I I – 31 XII 1950 r., k. 110–111.

partyjne⁹⁴. Wykorzystywano wszelkie dostępne środki: rygorystyczną politykę fiskalną i system dostaw obowiązkowych, bezwzględne represje i sankcje nakładane za uchylanie się od należności wobec państwa. Na tym odcinku władze zdawały się przegrywać z „kułactwem”. Niska skuteczność karania zauważalna była głównie na najniższych szczeblach terenowego aparatu partyjno-państwowego, o wiele skuteczniejsza była ofensywa podjęta przez aparat bezpieczeństwa. Szeroko zakrojona inwigilacja środowiska wiejskiego i doniesienia agenturalne pozwalały zgromadzić materiał dowodowy wystarczający do postawienia zarzutów i skazania w procesie karnym. Wachlarz oskarżeń wobec „kułaków” obejmował różnorodne zarzuty – od rozpowszechniania propagandy prowojennej i pogłosek o zakładaniu kołchozów, przez sabotowanie zebrań wiejskich poświęconych powołaniu spółdzielni produkcyjnych, po groźby naruszenia nietykalności osobistej lub pozbawienia życia kierowane do najaktywniejszych działaczy na rzecz kolektywizacji, a nawet podpalenia zabudowań gospodarstw zespołowych. Urządzano procesy pokazowe, działaniom aparatu represji towarzyszyły zaś akcje ideowo-propagandowe mające na celu dyskredytację „kułaków” w oczach społeczeństwa.

Zarówno działania represyjne podejmowane na Pomorzu Środkowym przez władze komunistyczne wobec „kułactwa”, jak i formy oporu tej grupy społecznej były analogiczne do procesów i zjawisk rejestrowanych w innych regionach Polski, miały też jednak własną specyfikę, wynikającą przede wszystkim ze struktury narodowościowej. Niechęć kolektywizacji rolnictwa były przede wszystkim mniejszości narodowe – niemiecka i ukraińska – licznie zamieszkujące województwo koszalińskie. Szczególnie negatywnie idea tworzenia gospodarstw zespołowych kojarzyła się ukraińskim rolnikom. Wtórowała im ludność polska przybyła na te tereny z Kresów Wschodnich, które spółdzielnie produkcyjne nieprzyjemnie przypominały kołchozy. Nadzieje niemieckiej i ukraińskiej mniejszości narodowych na tymczasowość władzy komunistycznej w Polsce i wyczekiwanie przez nie wybuchu wojny światowej udzielały się reszcie mieszkańców i dodatkowo potęgowały nastroje niepewności w społeczności tego regionu. Obrona taktyka – przeczekanie – oznaczała opór przed zapisywaniem się do spółdzielni produkcyjnych. Kreowanie takich postaw wśród ludności władze komunistyczne przypisywały m.in. „kułakom”. Podobnie jak w innych regionach kraju, władze usiłowały przełamać opór tej

⁹⁴ AP Ko, KW PZPR w Koszalinie, Plenum KW PZPR, 75, Protokół rozszerzonego plenarnego posiedzenia KW PZPR w Koszalinie z dnia 16 I 1951 r., k. 19.

grupy społecznej, stosując sankcje karno-administracyjne za niewywiązanie się z dostaw obowiązkowych. Dylematy terenowych przedstawicieli władzy partyjno-państwowej, wynikające z konieczności godzenia obowiązku wykonywania narzuconych zadań z potrzebą utrzymania poprawnych relacji ze społecznością lokalną, powodowały, że skuteczność egzekucji była ograniczona. Pod tym względem Pomorze Środkowe wyróżniało się na tle innych regionów, ponieważ skłonność tutejszego terenowego aparatu władzy do sankcjonowania była nad wyraz niska. Większa tu była także skala porzucania przez chłopów gospodarstw, co było jedną z form oporu wobec kolektywizacji. Analogiczne zjawiska notowano wprawdzie na terenie całego kraju, lecz w województwie koszalińskim przybrało ono charakter masowy⁹⁵.

Ustalenie dokładnej skali represji wobec „kułaków” zamieszkujących Pomorze Środkowe w dobie kolektywizacji wsi wydaje się problematyczne. Trudności sprawia już samo zdefiniowanie tej grupy społecznej. Nawet przedstawiciele władzy komunistycznej w różny sposób interpretowali pojęcie „kułak”, co skutkowało brakiem jednoznacznych kryteriów jego stosowania. W ówczesnym porządku prawnym nie funkcjonowała też żadna definicja legalna tego terminu, co dodatkowo utrudnia jego empiryczne rozpoznanie. Możliwe jest natomiast podjęcie się tego wyzwania w odniesieniu do ogółu gospodarzy rolnych z tego terenu, co wydaje się o tyle zasadne, że brakuje szczegółowych opracowań tego zagadnienia. Prezentowany tekst powinien stać się przyczynkiem do podjęcia gruntownych badań źródłowych w tym temacie.

Bibliografia

Źródła

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych, 1417; Polska Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie, 295/VII/248; Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie, 237/V/31, 237/V/61, 237/V/313, 237/V/315.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Szczecinie, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Koszalinie [1950] 1983–1990, 00103/27, 00103/101,

⁹⁵ Częściowo przyczyną takiego stanu rzeczy była opieszałość władz w zakresie wręczania gospodarzom aktów własności. Por. M. Machałek, *Przemiany wsi zachodniopomorskiej...*, s. 146–148.

01265/14, 2801, t. 16; Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Szczecinie [1945] 1983–1990, 008/34, t. 4.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie [1944] 1945–1954, 01206/6, t. 1, 1572/21, 1572/204, 1572/548, 1572/778.

Archiwum Państwowe w Koszalinie, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Koszalinie, 75, 93; Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie, 4321, 4322.

Archiwum Państwowe w Szczecinie, Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Szczecinie, 1/VII/7, 1/VII/336; Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Szczecinie, 3734; Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Białogardzie, 1/VI/11; Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Bytowie, 1/VI/27; Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Człuchowie, 1/VI/37; Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Drawsku, 1/VI/81; Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Koszalinie, 1/VI/53; Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Słupsku, 1/VI/291.

Źródła opublikowane

Kształtowanie się podstaw programowych PPR w latach 1942–1945. Wybór materiałów i dokumentów, oprac. W. Góra et al., Warszawa 1958.

„O co walczymy?” Deklaracja programowa Polskiej Partii Robotniczej [w:] Polska Partia Robotnicza. Dokumenty programowe 1942–1948, oprac. M. Malinowski et al., Warszawa 1984.

Ochab E., *Wieś polska na nowych drogach. Referat wygłoszony na I Zjeździe PPR*, Warszawa 1946.

Reformy agrarne w socjalistycznych państwach Europy (1944–1948). Zbiór dokumentów i materiałów, red. W. Góra, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.

Akty normatywne

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej, DzU 1944, nr 4, poz. 17.

Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, DzU 1946, nr 30, poz. 192.

Dekret z dnia 28 stycznia 1947 r. o egzekucji administracyjnej świadczeń pieniężnych, DzU 1947, nr 21, poz. 84.

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 7 kwietnia 1950 r. w sprawie sprzedaży ruchomości zajętych w trybie egzekucji administracyjnej świadczeń pieniężnych, DzU 1950, nr 17, poz. 151.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 czerwca 1955 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów dekretu z dnia 28 stycznia 1947 r. o egzekucji administracyjnej świadczeń pieniężnych i trybu postępowania przy egzekucji świadczeń pieniężnych od rolników, DzU 1955, nr 26, poz. 155.

„Wróg klasowy i podżegacz wojenny”...

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 1954 r. w sprawie utworzenia powiatu świdwińskiego w województwie koszalińskim, DzU 1954, nr 49, poz. 238.
Ustawa z dnia 28 czerwca 1950 r. o zmianach podziału administracyjnego Państwa, DzU 1950, nr 28, poz. 255.

Wspomnienia i relacje

Gomułka W., *W walce o demokrację ludową*, t. 2, Warszawa 1947.

Opracowania

Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwaagrzyk, Warszawa 2005.

Basta J., *Od reformy rolnej do kolektywizacji. Problemy społeczno-gospodarcze wsi polskiej (1944–1956)* [w:] *Chłopi, naród, kultura*, t. 5: *Chłopi a państwo*, red. W. Bonusiak, Rzeszów 1998.

Benken P., *Wypadki gryfickie 1951*, Szczecin 2014.

Bereza T., *Metody „Gryfickie”, „Tygodnik Powszechny”* 2011, nr 34.

Bereza T., *Represje wobec przeciwników kolektywizacji w województwie rzeszowskim* [w:] *Opór chłopów przeciw kolektywizacji wsi polskiej 1948–1956*, red. F. Gryciuk, Siedlce 1997.

Białecki T., *Przesiedlenie ludności niemieckiej z Pomorza Zachodniego po II wojnie światowej*, Poznań 1969.

Czaja G., *Kolektywizacja rolnictwa w powiecie bytowskim*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2010, z. 4.

Czarnecki A., *Działania organów wymiaru sprawiedliwości wobec chłopów w okresie kolektywizacji wsi na Pomorzu Środkowym w latach 1948–1956* [w:] *Zbrodnie sądowe w latach 1944–1989. Konformizm czy relatywizm moralny środowisk prawniczych?*, red. M. Grosicka, D. Palacz, Kielce–Warszawa 2020.

Czarnecki A., *Metody łamania przez aparat bezpieczeństwa oporu chłopów wobec kolektywizacji na Pomorzu Środkowym w latach 1948–1956* [w:] *Piony śledcze aparatu bezpieczeństwa publicznego 1944–1990*, red. M. Dźwigał, P. Skubisz, Szczecin–Warszawa 2017.

Czarnecki A., *Postawy chłopów Pomorza Środkowego w początkowej fazie polityki kolektywizacji wsi* [w:] *Oblicza utopii, obłudy i zakłamania*, red. W. Łysiak, Poznań 2015.

Czarnecki A., *Przystosowanie czy opór? Postawy społeczności mniejszości narodowych Pomorza Środkowego wobec polityki kolektywizacji w latach 1948–1956* [w:] *My z Pomorza. Transformacje lokalnych i regionalnych tożsamości pomorskich. Materiały z XV Konferencji Kaszubsko-Pomorskiej*, red. A.W. Brzezińska, A. Drożdż, M. Filip, Słupsk–Gdańsk 2024.

Czarnecki A., *Udział młodzieży w realizacji polityki kolektywizacji w Polsce na przykładzie Związku Młodzieży Polskiej*, „Edukacja w Dyskursie” 2014, nr 2.

Dobieszewski A., *Kolektywizacja wsi polskiej 1948–1956*, Warszawa 1993.

- Drozd R., *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989*, Warszawa 2001.
- Drozd R., *Sąsiedzi. Polacy i Ukraińcy w Polsce po akcji „Wiśła”* [w:] *Polacy i Ukraińcy. Historia, która łączy i dzieli*, red. J. Karbarz-Wilińska, M. Nowak, T. Sucharski, Słupsk–Gdańsk 2015.
- Fajst M., *Komisja Specjalna na tle innych instytucji quasi-sądowych* [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2001.
- Fengler B., *Falszywe oskarżenia chłopów w ramach procesu socjalizacji wsi polskiej w latach 1945–1956* [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2000.
- Fiedorczyk P., *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945–1954. Studium historycznoprawne*, Białystok 2002.
- Friszke A., *Opozycja polityczna w PRL 1945–1980*, Londyn 1994.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2019.
- Gasztold T., *Przesiedleńcy z Kresów Północno-Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej na Pomorzu w latach 1945–1948* [w:] *Pomorze – trudna Ojczyzna? Kształtowanie się nowej tożsamości 1945–1995*, red. A. Sakson, Poznań 1996.
- Gospodarka Polski Ludowej. Wybór dokumentów, cz. 1: 1944–1956, oprac. J. Kaliński, I. Kostrowicka, Z. Landau, Warszawa 1973.
- Góra W., *Niektóre problemy przeobrażeń agrarnych w Polsce i Bułgarii w latach 1944–1948 (I) (Studium porównawcze)*, „Wiś Współczesna” 1969, nr 10.
- Gryciuk F., *Kolektywizacja wsi polskiej* [w:] *Represje wobec wsi i ruchu ludowego, t. 1: (1944–1956)*, red. J. Gmitruk, Z. Nawrocki, Warszawa 2003.
- Hejger M., *Przekształcenia narodowościowe na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski w latach 1945–1989*, Słupsk 2008.
- Hinc M., *Kułak – synonim zła. Polityka „klasowania wsi” w prasie pomorskiej w okresie kolektywizacji*, „Acta Cassubiana” 2011, t. 13.
- Jankowiak S., *Wielkopolski kułak wrogiem socjalistycznego państwa*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 1.
- Jarosz D., *Funkcjonowanie stalinowskiego systemu represji wobec chłopów w latach 1950–1956* [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2000.
- Jarosz D., *Funkcjonowanie systemu represji wobec chłopów za niewykonanie obowiązkowych dostaw w Polsce w latach 1951–1955*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 1998, t. 40.
- Jarosz D., *Konflikty chłopów z władzą w okresie „planowego skupu zboża”*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 1995, t. 1.
- Jarosz D., Pasztor M., *W krzywym zwierciadle. Polityka władz komunistycznych w Polsce w świetle plotek i pogłosek z lat 1949–1956*, Warszawa 1995.
- Jarosz D., *Pogłoski jako wyraz świadomości potocznej chłopów w Polsce w latach 1949–1956*, „Dzieje Najnowsze” 1993, nr 3.

- Jarosz D., *Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948–1956 a chłopci*, Warszawa 1998.
- Jarosz D., *Stalinizm polski 1948–1956. Strategie przystosowawcze* [w:] *Polacy wobec PRL. Strategie przystosowawcze*, red. G. Miernik, Kielce 2003.
- Jarosz D., *Wyobrażenia potoczne Polaków w świetle analizy pogłosek z lat 1949–1953*, „Przegląd Historyczny” 1995, t. 86, nr 2.
- Jastrzębski R., *Reforma rolna po drugiej wojnie światowej. Ustawodawstwo państwa polskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2018, t. 70, z. 1.
- Jezierski A., Petz B., *Historia gospodarcza Polski Ludowej 1944–1975*, Warszawa 1982.
- Kaliński B., *Forsowna kolektywizacja rolnictwa (1948–1956)*, „Kwartalnik Historyczny” 1984, nr 1.
- Kaliński B., *Polityka gospodarcza Polski w latach 1948–1956*, Warszawa 1987.
- Kaliński B., *Przetrzeć grzbiet kułakowi... Terenowy aparat PZPR wobec kolektywizacji rolnictwa*, „Przegląd Powszechny” 2000, nr 6 (946).
- Kochanowicz J., *ZMP w terenie. Stalinowska próba modernizacji opornej rzeczywistości*, Warszawa 2000.
- Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945–1954, wstęp i oprac. D. Jarosz, T. Wolsza, Warszawa 1995.
- Kostrowicka I., *Rozwój rolnictwa w latach 1947–1955* [w:] *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, red. J. Kaliński, Z. Landau, Warszawa 1974.
- Kozłowski K., *Między racją stanu a stalinizmem. Pierwsze dziesięć lat władzy politycznej na Pomorzu Zachodnim 1945–1955*, Warszawa–Szczecin 2000.
- Kura A., *Aparat bezpieczeństwa i wymiar sprawiedliwości wobec kolektywizacji wsi polskiej 1948–1956*, Warszawa 2006.
- Kura A., *Stanowisko aparatu bezpieczeństwa i wymiaru sprawiedliwości wobec kolektywizacji wsi w świetle dokumentów*, „Studia Historyczne” 1999, R. 42, z. 3 (166).
- Kuśnierz R., *Ukraina w latach kolektywizacji i Wielkiego Głodu (1929–1932)*, Toruń 2005.
- Łach S., *Osadnictwo na gospodarstwach indywidualnych Pomorza Zachodniego w latach 1945–1950*, „Rocznik Koszaliński” 1979, nr 15.
- Łach S., *Osadnictwo polskie na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski w badaniach naukowych i literaturze krajowej po 1945 r.* [w:] *Osadnictwo polskie na Pomorzu Zachodnim 1945–1950. Mity i rzeczywistość*, cz. 1, red. K. Kozłowski, Szczecin 2002.
- Łach S., *Osadnictwo wiejskie na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski w latach 1945–1950*, Słupsk 1984.
- Łach S., *Rolnictwo na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1949*, Słupsk 1985.
- Łach S., *Zasady osiedlania i nabywania przez osadników gospodarstw rolnych na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1948*, „Materiały i Studia do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1999, nr 17.
- Łach S., *Zasiedlenia Ziem Odzyskanych w teorii i praktyce osiedleńczej*, „Słupskie Studia Historyczne” 1999, nr 3.

- Łysko M., *Orzecznictwo karno-administracyjne w zakresie dostaw obowiązkowych płodów rolnych w Polsce Ludowej*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, t. 8.
- Machatek M., *Polityka rolna państwa wobec Pomorza Zachodniego w latach 1945–1949 i jej konsekwencje* [w:] Poznań, Szczecin, Wrocław. Trzy uniwersytety, trzy miasta, trzy regiony, red. W. Łazuga, S. Paczos, Szczecin 2006.
- Machatek M., *Przemiany wsi zachodniopomorskiej w latach 1945–1956*, Szczecin 2012.
- Maciejewski T., *Historia ustroju Polski*, Koszalin 1998.
- Majer P., *Aparat bezpieczeństwa w konfrontacji z chłopami w 1953 roku – w świetle własnych dokumentów*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2000, nr 16.
- Majer P., *Instrukcja specjalna nr 1 MBP z września 1948 roku o zadaniach organów bezpieczeństwa w walce klasowej na wsi*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1998, nr 30.
- Makowski A., *Pomorze Zachodnie w polityce gospodarczej Polski w latach 1950–1960*, Szczecin 2006.
- Markiewicz M., *Kolektywizacja rolnictwa w powiatach mazurskich województwa białostockiego w latach 1948–1956*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2005, nr 1.
- Markiewicz M., *Kolektywizacja wsi białostockiej w latach 1948–1956* [w:] *Polska północno-wschodnia w okresie stalinizmu. Spojrzenie z perspektywy półwiecza*, red. K. Sychowicz, E. Świętochowska-Bobowik, W.F. Wilczewski, Białystok–Warszawa 2009.
- Markiewicz M., *Kolektywizacja wsi w województwie białostockim 1948–1956*, Białystok 2010.
- Miernik G., *Chłopi wobec kolektywizacji wsi w województwie kieleckim 1948–1949*, „Studia Kieleckie” 1992, nr 2 (74).
- Miernik G., *Opór chłopów wobec kolektywizacji w województwie kieleckim 1948–1956*, Kielce 1999.
- Miernik G., *Represje wobec chłopów w okresie kolektywizacji na przykładzie województwa kieleckiego* [w:] *Opór chłopów przeciw kolektywizacji wsi polskiej 1948–1956*, red. F. Gryciuk, Siedlce 1997.
- Mołdawa T., *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991.
- Nadolski M., *Komuniści wobec chłopów w Polsce 1941–1956. Mity i rzeczywistość*, Warszawa 1993.
- Nadolski M., *O perspektywach indywidualnego gospodarstwa chłopskiego w Polsce w latach 1944–1948*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1985.
- Polak B., *Cena wygranej. O problemie wsi PRL z Tomaszem Berezą, Leszkiem Próchniakiem, Ryszardem Śmietanką-Kruszelnickim rozmawia Barbara Polak*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 1.
- Rajca C., *Kolektywizacja wsi na Ukrainie* [w:] *Opór chłopów przeciw kolektywizacji wsi polskiej 1948–1956*, red. F. Gryciuk, Siedlce 1997.

- Represje wobec wsi i ruchu ludowego (1944–1956). Materiały z konferencji naukowej 5–6 grudnia 2002 r. w Rzeszowie, t. 1, red. J. Gmitruk, Z. Nawrocki, Warszawa 2003.
- Romanowska E., *Przekształcenia w powszechnym wymiarze sprawiedliwości w latach 1944–1956*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2016, t. 68, z. 2.
- Rusiński W., *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego*, cz. 1: 1918–1939, Warszawa 1981.
- Skobelski R., *Ziemie Zachodnie i Północne w okresie realizacji planu sześcioletniego 1950–1955*, Zielona Góra 2002.
- Skonieczny T., *Postawy chłopów wobec koncepcji i poczynań PPR (PZPR) w początkowej fazie kolektywizacji polskiego rolnictwa (1948–1949)*, Słupsk 2009.
- Ślabig A., *Inwigilacja ludności ukraińskiej na Pomorzu Zachodnim w latach 1947–1989 w świetle dokumentów organów bezpieczeństwa [w:] Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców. Studia nad zagadnieniem*, red. J. Syrnok, Warszawa 2009.
- Sobiecki R., *Reforma rolna – czy była przełomowa?*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2018, nr 3.
- Trembicka K., *Walka z wrogiem – cecha konstytutywna komunistycznej myśli politycznej*, „Humanities and Social Sciences” 2014, t. 19.
- Turkowski R., *Chłopi wobec kolektywizacji wsi (1944–1957) [w:] Opór chłopów przeciw kolektywizacji wsi polskiej 1948–1956*, red. F. Gryciuk, Siedlce 1997.
- Wierzbicki M., *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie*, Warszawa 2006.
- Woźniczka Z., *III wojna światowa w koncepcjach emigracji i polskiego podziemia w latach 1945–1947*, „Wiadomości Historyczne” 1992, nr 3.
- Woźniczka Z., *Trzecia wojna światowa w oczekiwaniu emigracji i podziemia w kraju w latach 1944–1953*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 1999, nr 1808.
- Wysocki R., *Odgłosy Wielkiego Głodu na Ukrainie w prasie polskiej w latach 1932–1933 [w:] Hołodomor. Polska. Polskie ofiary 1932–1933*, red. M. Dworczyk, R. Kuśnierz, Warszawa 2019.
- Zaćmiński A., *Przestępstwa polityczne w orzecznictwie Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1950–1954*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2008, t. 12.
- Zaremba M., *Powojenne paniki wojenne: Polska 1945–1980*, „Kultura i Społeczeństwo” 2019, nr 2.
- Żukowski M., *Działalność i organizacja Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Szczecinie oraz Koszalinie w latach 1946–1954*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2002, nr 2.
- Żukowski M., *„Szeptana propaganda” w orzecznictwie Wojskowego Sądu Rejonowego w Koszalinie w latach 1950–1955 [w:] Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2001.

ADAM CZARNECKI – doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie historia, wykładowca akademicki w Wyższej Szkole Straży Granicznej oraz w Zakładzie Bezpieczeństwa Narodowego Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Koszalinie. Laureat Narody Naukowej Stowarzyszenia Archiwistów Polskich im. Zbigniewa Pustuły na najlepszą pracę doktorską z zakresu historii gospodarczej; wyróżniony przez Krajową Radę Spółdzielczą w konkursie na najlepszą pracę badawczą z zakresu spółdzielczości. Obszar zainteresowań badawczych dotyczy działalności powojennego aparatu bezpieczeństwa w Polsce, historii społeczno-gospodarczej Polski XX w., w tym historii wojskowości, polityki narodowościowej oraz stosunków międzynarodowych analizowanych głównie przez pryzmat bezpieczeństwa międzynarodowego Polski w XX w.

ADAM CZARNECKI – Dr. of Humanities in History, academic lecturer at the Wyższa Szkoła Straży Granicznej (Border Guard Academy) and the Department of National Security at the Państwowa Akademia Nauk Stosowanych (State University of Applied Sciences) in Koszalin. Winner of the Zbigniew Pustuła Award granted by the Association of Polish Archivists for the best doctoral thesis in the field of economic history; awarded by the National Cooperative Council in a competition for the best research work in the field of cooperatives. His research interests include the activities of the post-war security apparatus in Poland and the socio-economic history of Poland in the 20th century, including military history, nationality policy, and international relations, analyzed mainly through the prism of Poland's international security during that period.